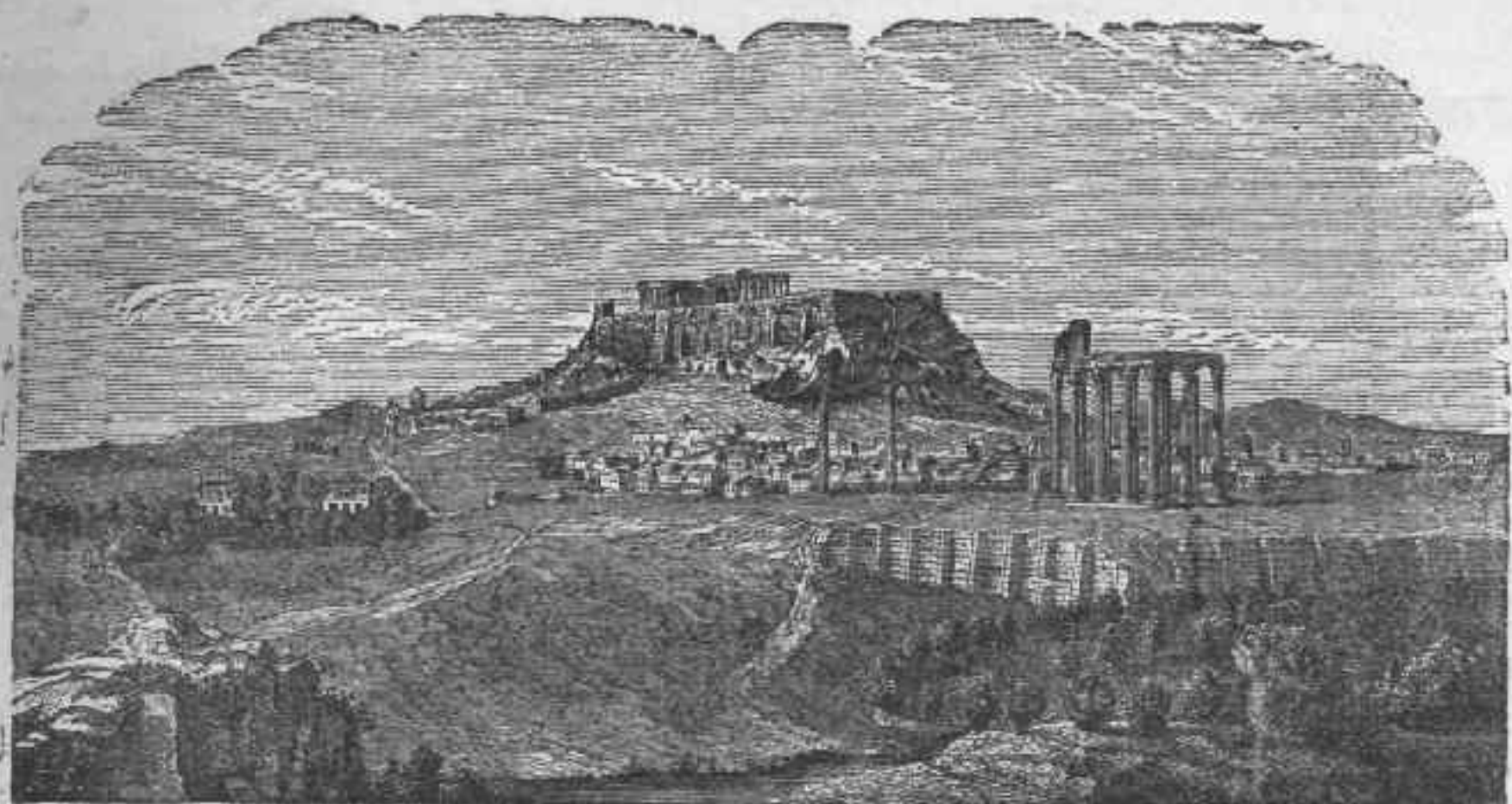

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΜΑΙΟΥ, 1867.

ΤΟΜΟΣ ΙΗ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 411.

ΠΟΙΗΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑ.

Τὴν 7 Μαΐου ἀνεγνώσθησαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, εἰς ἐπήκοον πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου, δύο ἐκθέσεις περὶ τῶν δύο διαγωνισμάτων, τοῦ ποιητικοῦ καὶ τοῦ φιλολογικοῦ (1). Καὶ τὴν μὲν περὶ ἐκείνου ἀνέγνω ὁ καθηγητὴς Κ. Σεμιτέλοϛ, τὴν δὲ περὶ τούτου, ὁ καθηγητὴς Κ. Καστόρχης. Κατὰ τὴν πρώτην, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑποβληθέντων ποιημάτων ἦτο εἴπερ ποτὲ δαΰμλης, περὶ τὰς δύο δεκάδας, εἰς τέσσαρα εἶδη διααιρεθεῖς, ἦτοι εἰς διηγηματικὸν, λυρικὸν, ἐπικὸν καὶ δραματικὸν, ὑποδιααιρεθέντος καὶ τούτου εἰς κωμικὸν καὶ τραγικόν. Καὶ περὶ μὲν τῶν διηγηματικῶν καὶ δραματικῶν ὀλίγα ἐρρέθησαν ὡς ἀναξίων λόγου· μία μόνη κωμῳδία, «Ὁ Ἑλιζώρειος Μῶμος», εἰλκυσε τῶν ἀγωνοδικῶν τὴν προσοχὴν· ἀλλ' ὡς ἐμπαίζουσα καὶ δικαστὰς καὶ ποιήματα ἀπερρέθη. Ἐκ δὲ τῶν λυρικῶν ἐπηρέθησαν ἡ Κλεορίκη καὶ αἱ Χελιδόνες, καὶ ἐκ τῶν ἐπικῶν ἡ Κρητιτὶς. Δυστυχῶς ὅμως οὐδεὶς τῶν πολυαριθμῶν ἀθλητῶν «ἀνείλετο τὸν κόπτενον», ἢ, ὅ καὶ

ψυχαγωγώτερον τῇ δημολογίᾳ καὶ τοῦ ποιήσαντος τὴν ἀπορρέφεισαν κωμῳδίας, τὸ χιλιόδραχμον ἐπαθλον.

Μετὰ τὸν εἰσηγητὴν τῶν ποιημάτων ἀνέβη τὸ βῆμα ὁ τῶν φιλολογικῶν ἔργων, εἰπὼν ταῦτα κατώτερα μὲν τὸν ἀριθμὸν, ἀνώτερα ὅμως τὴν ἀξίαν τῶν προηγηθέντων. Ὁ Κ. Καστόρχης, μέτρον ἀγορεύσεως ἔχων κατὰ Πλάτωνα οὐχὶ τὸν λέγοντα ἀλλὰ τὸν ἀκούοντα, δὲν ἀνέγνω ὀλόκληρον τὴν παρατιθεμένην ἐκθεσιν· εἰδήλωσε δὲ ὅτι ἐκ τῶν δύο ὑποβληθέντων ποιημάτων, τοῦ ἐνός ἐξ Ἡλείου καὶ τοῦ ἑτέρου ἐκ τῆς ἑλευθέρας Ἑλλάδος, ἐπηρέθη μὲν τὸ πρῶτον, ἐκρίθη δὲ βραβεῖον ἀξίον τὸ δεύτερον ὡς πληρέστερον τοῦ ἄλλου. Ἀποσφραγισθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως τοῦ ἐπιστολίου τοῦ νικήσαντος, ἐγένετο γνωστὸν τὸ ὄνομα τοῦ Κ. Κωνσταντίνου Σάβα, οὗ τιμος πείραν ἐλάβομεν τὸ 1866 ἔτος, ἔνεκα τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Χροικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου» (1).

Ἄς ἐλπίσωμεν δὲ ὅτι καθὼς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικὸς Σύλλογος ἐδαπάνησε πρὸς ἐκδοσιν τοῦ Σχεδιάσματος τοῦ Κ. Παρανίκα, οὕτω θέλει δαπανήσει καὶ τις τῶν παρ' ἡμῶν εὐπόρων εἰς τύπωσιν τοῦ στεφθέντος ποιήματος, εὐεργετῶν τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου γένους.

(1) Γνωστὸν ὅτι ἀγωνοθέται εἰς τὸ μὲν πρῶτον ὁ Κ. Ἰω. Βουτσινᾶς, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ Κ. Θ. Π. Ροδοκανάκης.

(1) Ἰδε Πανδ. τόμ. Ις', σελ. 11.

Ἰδοὺ ἡ ἐκθεσις

Ἡ ἐπὶ τοῦ φιλολογικοῦ ἀγῶνος, ὅν ἡ φιλογενὴς ἐλευθεριότης τοῦ κυρίου Ροδοκανάκη πρὸ ὁκταετίας κατέστησεν, ἐνόμισαν ὅτι σύμφωνα τῇ βουλήσει τοῦ ἀγωνοθέτου καὶ πρὸς τὰς νῦν ἀπαιτήσεις τῆς ἡμετέρας φιλογίας πράττουσιν, ἂν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προτείνωσι τοῖς φιλομαθεῖσι τῶν ἡμετέρων νέων, ὧν χάριν συνέστη ὁ ἀγὼν οὗτος, τοιαῦτα ζητήματα, ἅτινα καὶ αὐτοὺς εἰς ἀμίλλαν ἤθελον διερεθίσαι, καὶ εἰς ἄλλους τῶν ἡμετέρων λογίων ἀφορμὴν ἴσως δώσει νὰ ἐνδιαιτρίψωσιν εἰς ἐρεῦνας καὶ συγγραφάς, ἀφ' ὧν καὶ αὐτοῖς τιμὴ καὶ τοῖς εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν φιλογίαν ἰδίως ἀσχολουμένοις ὠφέλεια οὐ μικρὰ ἦθελε προέλθει. Πρὸς τὰς πρώτας δὲ ταύτας ἀμίλλας κατ'ἀλληλῃ ἐνόμισαν τὰ ἐκ τοῦ Ὀμητικοῦ κύκλου.

Γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ παρόντος μάλιστα αἰῶνος ἀρχομένου πλείστοι τῶν ἀνὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην σοφῶν πολλὰς καὶ ποικίλας ἐρεῦνας ἐποίησαν περὶ τοῦ ἀθανάτου τούτου ποιητοῦ, καὶ τὰ ἐξαγόμενα τούτων ἐν πολλαῖς πραγματείαις ἐδημοσίευσαν. Ἐντεῦθεν ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων παντὸς πεπαιδευμένου τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης ἔθνους καταλέγει οὐκ ὀλίγας τοιαύτας πραγματείας, ὧν ἐκάστη ἰδίον θέμα τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως διερευνᾷ καὶ διαφωτίζει· ἡ ἡμετέρα τούναντίον νεωτέρα φιλογία καὶ γλῶσσα ὀλίγα μόνον τῶν τοῖς σοφοῖς Εὐρωπαίοις περὶ τούτου γνωστῶν ἐκτῆσατο μέχρι τοῦδε, καὶ ταῦτα σποραδικῶς καὶ ἀσυναρτήτως κεῖμενα ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασι καὶ μονογραφαῖς· οὐδὲν δὲ περὶ τοῦ Ὀμήρου γενικὸν πόνημα ὑπῆρχε παρ' ἡμῖν, ἐν ᾧ ἡδύνατο νὰ εὐρὴ ὁ φιλομαθὴς νέος πάνθ' ὅσα εἰσι τοῖς νῦν Εὐρωπαίοις σοφοῖς γνωστὰ περὶ τοῦ ποιητοῦ τούτου. Ὅπως λοιπὸν προτρέψωσι τοὺς παρ' ἡμῖν φιλομαθεῖς νέους, οἷς εἰσι γνωστὰ Εὐρωπαϊκὰ καὶ γλῶσσα καὶ αἱ ἐν αὐταῖς περὶ Ὀμήρου πραγματεῖαι, νὰ μεταβιβάσωσι καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν τὰς τῶν νεωτέρων περὶ Ὀμήρου ἐρεῦνας καὶ τὰς ἤδη γνωστὰς καὶ βεβαίας περὶ αὐτοῦ ἀληθείας, προέτειναν εἰς λύσιν κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας τοῦ ἀγῶνος τούτου περιόδους θέματα τοιαῦτα, ἅτινα δύνανται ν' ἀποτελέσωσι τέλειον ὅσον οἷόν τε κύκλον Ὀμηρικῶν εἰδήσεων, ἀναγκαιοτάτων πρὸς ἀκριβοτέραν γνῶσιν τοῦ ποιητοῦ τούτου.

Ἀγαθὴ τύχη τῆς προτροπῆς καὶ προθέσεως ταύτης ἡ ἐκπλήρωσις ἐπετεύχθη, καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου δὲν ἐψεύσθησαν· ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ περιόδου συνετάχθησαν πραγματεῖαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον σπουδαῖαι, ὧν τινες ἐκρίθησαν τοῦ βραβείου, ἄλλα δὲ τινες ἐπαίνου ἄξιαι, καὶ τινες μάλιστα τυπωθεῖσαι ἤδη εἰσὶν εἰς χεῖρας πολλῶν

καὶ ἀναγινώσκονται μετ' ὠφελείας οὐ μικρᾶς· ἐλπίζει δὲ ὑπάρχει ὅτι καὶ ὕστερον ἐτυπώθησαν θέλουσι τυπωθῆ, ὅταν οἱ συγγραφεῖς αὐτῶν εὕρωσι τὰ πρὸς τύπωσιν καὶ τὸν καιρὸν πρόσφορον (1).

Ἐκτὸς ὁμῶς τῶν εἰς τὸν ἀγῶνα ἀποδυθέντων νέων ἐδόθη ἀφορμὴ, ὡς νομίζομεν, ἐκ τῶν προταθέντων Ὀμηρικῶν ζητημάτων καὶ εἰς τινὰς τῶν ἡμετέρων λογίων νὰ ἐγκύψωσιν εἰς μελέτην τῶν περὶ Ὀμήρου, καὶ νὰ συντάξωσι περὶ αὐτοῦ πραγματείας σπουδαίας καὶ τινὰς λίαν διεξοδικάς, ὧν τινες διὰ τύπου ἐκδοθεῖσιν, ἐποίησαν τοῖς ἡμετέροις γνωστὰς πλείστας περὶ Ὀμήρου ἀληθείας καὶ κρίσεις τῶν νεωτέρων σοφῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἀλλ' ὅπως δώσωσι μακρότερον χρόνον τοῖς θέλουσι νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν λύσιν τοῦ τετάρτου καὶ τελευταίου Ὀμητικοῦ ζητήματος, τοῦ μυθολογικοῦ, ὅπερ ἀπαιτεῖ οὐ μόνον πολλὰς καὶ ποικίλας γνώσεις, ἀλλὰ καὶ μακρὰς ἐρεῦνας, ἔκριναν οἱ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος οὐχ ἥττον ἐθνωφελεῖς καὶ πρὸς τοὺς νῦν καιροὺς ἀρμόδιον, ἀφέντες ἐν τῷ μεταξύ τὰ τῆς ἀρχαίας φιλογίας ἡμῶν, νὰ προτείνωσιν ὡς θέμα τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821.

Οὐδένα βέβαιον λανθάνει ὅτι ἡ ἀκριβὴς ἐρευνᾶ τοῦ μέρους τούτου τῆς ἡμετέρας φιλογίας καὶ ἱστορίας εἶναι ἐκ τῶν χαλεπωτάτων, διὰ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν γενικῶν καὶ εἰδικῶν περὶ ταύτης πονημάτων καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς σοφοῖς τῆς Εὐρώπης· διότι οὗτοι, ὡς γνωστὸν, νομίζοντες ὅτι μετὰ τὴν παντελῆ τῆς Ἑλλάδος δούλωσιν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Κορίνθου τὸ 146 π. Χ, πύει ὁ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος βίος, μετὰ δὲ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τελευταῖα καὶ ἡ τῆς μέσης Ἑλλάδος ἱστορία, ἄφησαν ἄλλως σχεδὸν ἀνεξέταστον τὴν ἐνταῦθα ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς παιδείας, διότι αἱ περὶ τούτων γνώσεις καὶ τὰ μέσα ἦσαν αὐτοῖς ἀπρόσιτα καὶ ὀλίγα· καθ' ὅσον, καὶ ἡ Ἑλλὰς αὐτὴ διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν τῆς κοινωνίας μέσων καὶ τὴν βραχυρότητα τῶν κατακτητῶν αὐτῆς ἦτο τρόπος τινὰ ἀγνωστος χώρα μέχρι τοῦ 19. αἰῶνος. Ἀπὸ τοῦ αἰῶ-

(1) Οἱ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διδασκόμενοι ἐκ παίρας ἔτι οἱ εἰς αὐτὴν ἀποδιδόμενοι εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ φοιτητικὴ τῆς φιλοσοφικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Σχολῆς ἢ ἄλλοι λόγοι μὴ εὐπορούντες μέσων εἰς ἐκδοσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν συνεκασσμένων διατριβῶν, ἢ δὲ διὰ συνδρομῶν ἐκδοσὶς τούτων εἶναι οὐ μόνον χαλεπὴ ἀλλὰ καὶ ἐπαχθὴς λίαν τοῖς φιλοτίμως ἔχουσιν, ἔκριναν ἀναγκάσιον νὰ θαλώσωσιν εἰς τὸν φιλαγνῆ ἀγωνοθέτην τοὺς λόγους τῆς μὴ ἐκδόσεως τῶν ἐκ τοῦ ἀγωνίσματος αὐτοῦ προκαλουμένων διατριβῶν, καὶ νὰ παρακαλέσωσι νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τούτου τρόπου εἰς αὐτὰς οἴκην. Ἡ παράκλησις ὁμῶς αὕτη δὲν ἐπλήρωσε μέχρι τοῦδε ἕνεκα τῶν καιρῶν τὸ ποθητὸν ἀποτέλεσμα.

νός τούτου ἀρχομένου ἀπετόλμησαν κατὰ πρόωτον λόγιοί τινες περιηγηταὶ καὶ θεολόγοι τῆς Δύσεως νὰ ἐπισκέπτονται τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ νὰ γνωρίζουσι τοὺς κατοίκους αὐτῶν. Ὅσον δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου ἠδύκην ὁ ἀριθμὸς τῶν τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπισκεπτομένων Εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν, τοσοῦτον ἐγένετο γνωστοτέρα ἡ Ἑλλάς καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς τοῖς ἐν τῇ Δύσει σοφοῖς διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τῶν περιηγητῶν τούτων (1). Καὶ ὁμοίως ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ἡ οὐδεὶς ἢ μικρὸς λόγος γίνεται περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις καὶ περὶ τῶν τότε λογίων Ἑλλήνων. Ὀλίγα ἀληθῶς εἰσιν ὅσα περὶ τούτου γνωστοποιεῖ ἐν μέσῳ τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ὁ Κρούσιος ἐν τῇ Τουρκογραφικῇ ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ζυγομαχλὴν ἀλληλογραφίας του, καὶ ἔτι ὀλιγώτερά εἰσι τὰ παρ' ἄλλοις ἀπαντῶμενα.

Καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων δὲ οὐδεὶς μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐτέθη τὸ ρηθὲν θέμα, εἶχεν ἐπιληφθῇ, ὅσον ἡμῖν γνωστὸν, τοῦ θέματος τούτου σπουδαιότερον τῶν Εὐρωπαϊῶν. Ἐγένοντο μὲν διὰ τύπου γνωστὰ οὐκ ὀλίγα εἰδήσεις περὶ πολλῶν ἑλληνικῶν Σχολείων, καὶ ἔτι πλείονες περὶ λογίων Ἑλλήνων ἀκμασάντων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλὰ ταῦτά εἰσιν ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ διεσπαρμένα ἐν ἄλλοις ἄλλης φύσεως πονήμασι, καὶ τινὰ ἐν ὀλίγαις μονογραφίαις περὶ Σχολείων καὶ λογίων ἐν περιοδικοῖς συγγράμμασιν· ὥς ἔτι πλείονες εἰδήσεις τοιαῦται ὑπάρχουσιν ἀνέκδοτοι ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἰταλίας, μάλιστα δὲ τῆς Νεαπόλεως, Ρώμης, Φλωρεντίας, Παταύου καὶ Βενετίας, καὶ τῶν Παρισίων, διὰ τὴν κοινωνίαν τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων πρὸς τοὺς Ἕλληνας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Καὶ ταῖς μὲν λογίαις τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης ἡ ἔρευνα καὶ μελέτη τῶν τῆς δουλείας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους χρόνων ἀληθῶς οὔτε θέλητρα ἔχει οὔτε διδακτικὴ εἶναι, ὥς ἡ τῶν κλασικῶν λεγομένων χρόνων τῆς Ἑλλάδος· διότι μάλιστα οὗτοι ἐκ προλήψεως νομίζουσι κοινῶς τοὺς μὲν ὑστέρους τούτους χρόνους ὅλως ἀγόνους πνευματικῶν ἔργων καὶ ζωῆς ἐπιστημονικῆς, τὸ δ' ἔθνος διατελοῦν ἐν ἀμαθείᾳ τε καὶ ἀγνοίᾳ παντελῶς καὶ αὐτῆς τῆς ἰδίας ἱστορίας καὶ δόξης. Ἡμῖν ὁμοίως τοῖς Ἕλλησιν ἡ ἔρευνα καὶ γνώσις τούτων οὐ μόνον περισπούδαστον ἔργον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιότατον εἶναι εἰς διατήρησιν τῆς συνεχείας τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας καὶ φιλολογίας μέχρι τῶν

καθ' ἡμᾶς χρόνων, εἰς ἀκριθεῖ γνῶσιν τῶν παρόντων, καὶ μάλιστα διότι διὰ τῆς ἐρένης ταύτης θέλει ἀποδειχθῇ ψευδὴς ἡ τοῦλάχιστον λίαν ὑπερβολικὴ ἡ ἀνωτέρω ρηθεῖσα τῶν ἀλλοφύλων πρόληψις. Ἐπειδὴ καὶ οἱ τῆς δουλείας ἡμῶν χρόνοι, ὅσον ἄγονοι καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἀρχαιότερους, ἀνέδειξαν ὁμοίως οὐκ ὀλίγους ἄνδρας, διαπρέποντας ἐν τοῖς συγχρόνοις τοῖς μὲν ἐπὶ συγγραφικῇ ἱκανότητι, ἀκριβεῖς γνώσεων καὶ πολυμαθεῖς σπανίᾳ, τοὺς δὲ ἐπὶ θερμότητι ζήλῳ, φιλοπαιδείᾳ καὶ ἐλευθεριότητι ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ ἔθνους μοναδικῇ καὶ θαυμασίᾳ, ἧς ὅμοια παραδείγματα ὀλίγα ἴσως ἀπαντῶνται παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ 16^{ου} καὶ 17^{ου} αἰῶνος, εὐθὺς ἀφ' οὗτο ἐξέλιπεν ἡ τοῦ ἔθνους Κυβέρνησις, ἀναφαίνονται ἄνδρες οὐκ ὀλίγοι, οἵτινες πᾶσαν τὴν αὐτῶν οὐσίαν διαθέτουσιν ὑπὲρ ἰδρύσεως Σχολείων, ὅπου ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθῶσι καὶ εὐδοκίμησῃ ταῦτα, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐκπαιδεύσεως ἀπόρων καὶ εὐφυῶν νέων, οἵτινες ἔμελλον ὡς διδάσκαλοι νὰ φωτίσωσι τὸ ἔθνος καὶ ὡς φιλόστοργα τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τέκνα νὰ ἀγωνισθῶσι κατὰ τῶν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀμαθείας ἐπερχομένων ἱεραποστόλων τῆς Δύσεως, καὶ νὰ σώσωσι τὸ ἔθνος ἀπὸ τῶν παγίδων τῆς ἑτεροδοξίας. Τοσοῦτος δὲ πατριωτισμὸς, καὶ τοσοῦτοι ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ θρησκείας τοῦ ἔθνους ἀγῶνες δίκαιον εἶναι ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ νὰ γνωσθῶσι, καὶ οἱ ἀναδεχθέντες καὶ γενναίως ὑποστάντες τούτους νὰ ἀναγραφῶσιν ἐν δημοσίαις δέλτοις καὶ τεθῶσιν εἰς μίμησιν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ὁμοεθνοῦς νεότητος.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐνόμισαν οἱ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, ὅτι πρόβλημα τῆς φύσεως ταύτης ἐστὶ ἰσχυρότατον κέντρον τοῖς φιλοτίμως ἔχουσι νέοις, καὶ οἱ παρόντες καιροὶ οὐχὶ ἀπρόσφοροι πρὸς ἔρευναν τῆς τοῦ ἔθνους παιδείας ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς δουλείας τούτου μέχρις ἡμῶν.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ἡ σπουδαιότης τοῦ θέματος τούτου ἦτο τοῖς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καταφανής, ἡ μεγάλη αὐτοῦ δυσχέρεια δὲν ἔμενεν αὐτοῖς ἀγνωστος, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ πολὺ ἐσκέφθησαν ἂν ἔπρεπε νὰ προτείνωσιν αὐτῇ, καὶ ἂν προσεδόκατο δυνατὴ τις αὐτοῦ λύσις. Λαβόντες ὁμοίως ὑπ' ὅψιν ὅτι οὐκ ὀλίγαι εἰδήσεις ὑπάρχουσι, καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, ἐν πολλοῖς περιοδικοῖς καὶ ἄλλοις συγγράμμασι καὶ μονογραφίαις τισὶ περὶ ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῶν ἡμετέρων λογίων, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐξῆς ἀκμασάντων, καὶ ὅτι ἔτι πλείους δυνατόν ν' ἀνευρεθῶσι δι' ἐνδελεχοῦς καὶ ἀκριβοῦς μελέτης, καὶ ὅτι πολλὰ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἐτι ζώντων πρεσβυτέρων διδασκάλων καὶ λογίων τοῦ ἔθνους σωζόμεναι, συλλεγεῖσθαι καὶ διὰ τύπου γνωστοποιηθεῖσαι,

(1) Ὅρα τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτερα τούτων ἐν τῷ 4^{τῳ} τόμῳ ἀπὸ σελίδος 79—156 τῆς τοῦ Εὐμάνου Κρούσιου Ἑλλάδος, ὅσα εἶχον ἐκδοθῇ ἀπὸ τοῦ 1546 μέχρι τοῦ 1825, ὅτε ἐξεδόθη ἐν Λειψίᾳ τὸ τρίτομον γεωγραφικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν τοῦτο σύγγραμμα τοῦ Γερμανοῦ τούτου.

ἠθελον σωθῇ ἀπὸ τῆς λήθης καὶ διαφωτίσῃ οὐκ ὀλίγον τὸ σκοτεινὸν τοῦτο μέρος τῆς ἡμετέρας φιλολογίας· ἐπεὶ οὖν τελευταῖον ὅτι τοῦ πόνου ἀνταξίον ἔσται νὰ γείνη ἀπόπειρα συγγραφῆς τοιαύτης ἱστορίας, ἥτις, ὅσον ἀτελής καὶ ἂν ὑποτεθῇ, οὐχ ἥττον ἔσται εὐπρόσδεκτος συμβολὴ εἰς τὴν συνταχθησομένην ἱστορίαν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, καὶ ἱκανὴ νὰ ἐρεθίσῃ εἰς τὸ μέλλον πρὸς ἀκριβοστέρας καὶ τελειότερας ἐρεῦνας τοῦ ἐθνικωτάτου τούτου ζητήματος.

Ἐκ τούτων λοιπὸν καὶ ἄλλων τοιούτων σκέψεων ὀρμηθέντες ἀνῆγγαίμεν πρὸ διετίας τοῖς βουλομένοις ἀγωνισθῆναι ὡς θέμα τῆς Δ' περιόδου τοῦ φιλολογικοῦ τούτου ἀγῶνος τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐλληνικῆς παιδείας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821, ὑποδείξαντες συγχρόνως καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ θέματος τούτου, ἅπερ ἡ λύσις αὐτοῦ ὄφειλε νὰ ἐξετάσῃ, ὡν ἕκαστον ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα συμπληρωτικὸν τοῦ ὅλου. Ἐπειδὴ ἐζητήθη νὰ ἀνευρεθῶσι καὶ προσκινῶντως βεβαιωθῶσι διὰ τῶν δυνατῶν μαρτυριῶν·

α) Τίνα Σχολεῖα ἐλληνικὰ ἐσώζοντο μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τίνα νέα καὶ ποῦ κατεστάθησαν· τίνα τὰ ἐν αὐτοῖς διδασκόμενα, καὶ τίς ἡ τῆς διδασκαλίας μέθοδος.

β) Τίνες οἱ νέα Σχολεῖα συστήσαντες, οἱ εἰς βιβλίων ἐκδοσιν γενναίως συνδραμόντες, ἢ καὶ ἄλλως τὰ γράμματα προστατεύσαντες.

γ) Τίνες οἱ κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα ἀναφαινέντες ἐξοχώτεροι λόγιοι ἐν πάσῃ παιδείᾳ καὶ ποῦ ἐξεπιδεδύθησαν καὶ τίνα τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐκπονηθέντα συγγράμματα.

δ) Τίνες αἱ ὁδοὶ τούτων περὶ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης.

Ἐπὶ τούτοις ἐζητήθη ἔτι νὰ ἐξετασθῶσι·

1) Πότε καὶ ποῦ κατὰ πρῶτον εἰσῆλθῃ ἡ τυπογραφία καὶ τίνα τὰ πρῶτα τυπωθέντα βιβλία.

2) Ποῦ καὶ παρὰ τίνων ἐξεδόθησαν κατὰ πρῶτον αἱ ἐλληνικαὶ ἡμερηίδες, καὶ τελευταῖον.

3) Πόσον ἐπενήργησαν πάντα ταῦτα εἰς τὴν ἠθικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

Τὸ θέμα τοῦτο, ἐκτὸς τῆς ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ ἐγκειμένης μεγάλης δυσκολίας, διότι περιέχει στοιχεῖα οὐκ ὀλίγα, ὡν ἡ ἐρευνα συντελεῖ εἰς ἀκριβῆ διαφώτισιν τοῦ ὅλου, καθίσταται δι' αὐτὸ τοῦτο ἔτι ἐπιμονώτερον καὶ χλεπώτερον. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι αἱ δυσχερεῖαι αὐτοῦ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἦσαν πᾶσαι καταφανεῖς· διότι ἐκ τῶν προτέρων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γνωστῇ ἀκριβῶς ἡ φύσις καὶ ἡ ἑκτασις

αὐτοῦ, ὅπως γινώσκεται νῦν, ὅτε αἱ γενόμεναι λύσεις ὅσον ἀτελεῖς καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, δεικνύουσιν ὅμως τὸ τε μέγεθος καὶ τὴν ἑκτασιν αὐτοῦ. Ἀληθῶς, ὅπως πρόκειται νῦν ἡ λύσις τοῦ θέματος τούτου, ἔπρεπε ν' ἀναλυθῇ τοῦτο εἰς πλείω τοῦ ἐνὸς θέματος. Ἀλλὰ καὶ μὴ γενόμενον τοῦτο οὐδόλως ἐβλάψε. Γενομένης δὲ ἤδη τῆς πρώτης ἀποδείρας καὶ γνωστῆς οὕσης τῆς ἑκτάσεως τοῦ ὅλου θέματος, εὐκολον εἶναι νὰ ἐρευνηθῇ ἀκολουθῶς ἐν ἑκαστῶν στοιχείῳ ἰδίῳ καὶ μετὰ πλείονος ἀκριθείας νὰ ἐξετασθῇ αὐτὸ, ὅπως βλέπομεν νῦν ἐν τῇ *Χρυσῇ Λίθῃ* τῶν Ἀθηνῶν ἐξεταζόμενα διὰ πολλῶν καὶ μακρῶν τὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι τυπογραφίας ὑπ' ἀνδρὸς λογίου, τοῦ κυρίου Πύλου Λάμπρου, καὶ ὅπως πρὸ μικροῦ ἀντρεῖνται μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ οὐ μικρᾶς φιλοπονίας ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλλόγιμος, κύριος Ματθαῖος Κ. Παρηνίκας, τὴν ἱστορίαν τῶν ἀπενταχοῦ ἐλληνικῶν Σχολείων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως, συναγαγὼν ἅπασας τὰς περὶ τούτων γνωστὰς εἰδήσεις ἐν τῷ ἐκ 216 σελίδων ποιήματι αὐτοῦ ἐπιγραφομένῳ «*Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἐλληνικῷ ἔθνει κατεστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ. Χ. μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (19^{ου}) ἐκατονταετηρίδος· ἀναγνωσθὲν ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικῷ φιλολογικῷ Συλλόγῳ κατὰ ἰούλιον τοῦ 1866, ἐκδοθὲν δὲ ἐν Κωνστ. τὸ 1867*» καὶ ὅπως πρὸ τούτων ἤδη ἐποίησεν ὁ φιλόπλος κ. Παπαδόπουλος Βρεττὸς, ἐκδοὺς εἰς δύο τόμους τὸν «*Κατάλογον τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας μέχρι ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν νέαν ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μὲ βιβλιογραφικὰς καὶ κριτικὰς σημειώσεις περὶ τῶν ἀξίου λόγου συγγραμμάτων*», ἐν οἷς προσέθηκεν ἐν ἀλφαριθμητικοῖς πίναξι καὶ συνοπτικὴν βιογραφίαν, τῶν ἐν ταῖς δυσὶ τόμοις ἀναφερομένων συγγραφέων, μεταφραστῶν καὶ ἐκδοτῶν τῶν ἐν αὐτοῖς καταγεγραμμένων βιβλίων· ἐν Ἀθήναις 1854 καὶ 1857.

Ἀλλ' εἰ καὶ τοιαύτη ἦτο ἡ φύσις τοῦ δοθέντος θέματος καὶ μικρὰ ἡ περὶ τῆς ἀκριβοῦς λύσεως αὐτοῦ ἐλπίς, ἐπελήφθησαν ὅμως ταύτης θαρρῶντως δύο τῶν ἡμετέρων λογίων, συγγράψαντες δύο ἱστορικὰς πραγματείας ἱκανῶς διεξοδικὰς καὶ ἀκριβεῖς ὅσον ὁ χρόνος συνεχώρει καὶ τὰ νῦν γνωστὰ βοηθήματα ἐπέτρεπον, αἱ διὰ τῆς Πρυτανείας τοῦ Πανεπιστημίου ἐμπροθέσμως πεμφθεῖσαι ἡμῖν ἐπιχειροῦμεν ν' ἀναλύσωμεν καὶ δεῖξωμεν πόσον ἑκάτερὰ ἐξεπλήρωσε τοὺς ὅρους τοῦ θέματος, εἰς τί πλεονάζει ἢ ἐλλείπει, καὶ ὁποτέρᾳ αὐτῶν καὶ δικτὶ κρίνεται τοῦ βραβείου ἀξία.

Ἐν τῇ κρίσει ὅμως τούτων δὲν δυνάμεθα νὰ εἰ-

σέλωμεν εἰς λεπτομερεῖς ἐξετάσεις, ὥπως δεῖξωμεν ἂν αἱ παρ' ἐκτέρου συγγραφῆως φαινόμεναι ἱστορίαι καὶ ἀποδείξεις εἶναι ἀληθεῖς ἢ ὄχι, διότι τὸ τοιοῦτον ἀπαιτεῖ καὶ χρόνον μακρότερον τοῦ πρὸς κρίσιν ὠρισμένου καὶ βιβλία πολλὰ καὶ εἰδικὰς μελέτας τῆς ὑποθέσεως, ἃς οἱ κριταὶ ἐν τῷ βραχεῖ τῆς κρίσεως χρόνῳ δὲν ἠδύναντο ν' ἀναλάβωσιν. Ὅθεν ἀφίνοντες τὴν τῶν ἱστορουμένων ἐξακριβώσιν καὶ βεβαιώσιν εἰς δευτέρως τῶν συγγραφέων μελέτας καὶ φροντίδας ὑποδεικνύομεν τὰς λοιπὰς ἀρετὰς καὶ ἐλλείψεις τῶν δύο τούτων πραγματειῶν.

Καὶ πρῶτον ἐξετάζομεν τὴν φέρουσαν τὸ ῥητόν·

«Ὁ γὰρ εἶχον τοῦτο καὶ δέδωκα,»

καὶ συμπληροῦσιν σελίδας 312 τοῦ λεγομένου 4ου μεγέθους, καὶ διηρημένην εἰς Ζ' κεφάλαια. Ἐν ἀρχῇ προτάσσει ὁ συγγραφεὺς προλεγόμενα ἐν οἷς ἐκθέτει τοὺς λόγους οἵτινες ἔπεισαν αὐτὸν ν' ἀποδυθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ περ γινώσκων τὸ ἀνίκανον τῶν ἰδίων γνώσεων καὶ τὸ δύσκολον τοῦ θέματος. Μετὰ τὰ προλεγόμενα καταλέγει ἀπάσας τὰς πηγὰς, ἐκδεδομένας καὶ ἀνεκδότους, ἐξ ὧν ἠρύσθη τὴν ὕλην. Εἰσὶ δ' αὗται πᾶσαι ἑλληνικαί, ἤτοι συγγράμματα παντοῖα, γεγραμμένα εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ἀπὸ τοῦ 1578 καὶ ἐξῆς, οὐδὲν δὲ ἑτερόγλωσσον. Μετὰ τοῦτο ἔπεται τὸ τῆς πραγματείας κείμενον, διηρημένον ὡς εἴρηται εἰς Ζ' κεφάλαια· ἐν τῷ Α' ἐξετάζεται ἡ κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάστασις τῆς παιδείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐν τῷ Β' ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει ἑλληνικῶν σχολείων· ἐν τῷ Γ' καταλέγονται οἱ εἰς βιβλίων ἐκδοσιν γενναίως συνδραμόντες ἢ καὶ ἄλλως τὰ γράμματα προστατεύσαντες· ἐν τῷ Δ' πότε καὶ ποῦ κατὰ πρῶτον εἰσῆλθῃ ἡ τυπογραφία καὶ τίνα τὰ πρῶτον τυπωθέντα βιβλία εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν· ἐν τῷ Ε' ποῦ καὶ διὰ τίνων ἐξεδόθησαν κατὰ πρῶτον ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως· ἐν τῷ ΣΤ' ὅπως ἐνήργησαν τὰ γράμματα εἰς τὴν τοῦ ἔθνους ἀναγέννησιν· ἐν δὲ τῷ Ζ' καὶ τελευταίῳ τίνες μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐχρημάτισαν ἄνδρες σοφοὶ καὶ λόγιοι, καὶ τίνες οἱ ἐσχαῖοι αὐτῶν ἐπὶ παιδείᾳ· ποῦ οὗτοι ἐξεπαιδεύθησαν, τίνα τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐκπονηθέντα συγγράμματα, καὶ τίνες αἱ δόξαι τούτων περὶ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης. Ἐν τέλει προστίθεται καὶ ἀλφαριθμητικὸς πίναξ τῶν κατὰ τόπους ἑλληνικῶν Σχολείων.

Ἐκ τῆς συνοπτικῆς ταύτης περιλήψεως τῶν ἐν τῇ πραγματείᾳ περιεχομένων γίνεται δῆλον ὅτι ὁ συγγραφεὺς ταύτης ἀπεπειράθη οὐ μόνον νὰ λύσῃ πάντας τοὺς ὁρους τοῦ τεθέντος θέματος, ὥπως πέμψῃ εἰς τὸν ἀγῶνα ἔργον ὅσον αὐτῷ δυνατόν πλῆρες καὶ τέλειον, ἀλλὰ καὶ νὰ διατάξῃ τὴν ποικίλην ὕλην

ὅσον οἶόν τε τακτικῶς, προτάσσων τὸ φύσει ἡγούμενον καὶ ἐπιτάσσων ὅτι ἐξ ἐκείνου ἔπεται καὶ ἐκείθεν τὴν ὑπόστασιν λαμβάνει· ποῦ μὲν τηρῶν τὴν τοῦ πράγματος τάξιν, ποῦ δὲ ἐξερχόμενος ταύτης, ἀκολουθεῖ τὴν κατ' αὐτὸν καταλληλοτέρην. Ἐνα ὅμως ὅρον τοῦ προγράμματος ἐξ ἀσυγγνώστου ὀλιγορίας παρέλειψεν, ἄλλως μὲν ἐπουμενολογῶν τῇ ὑποθέσει τῆς πραγματείας, ἀναγκάζον ὅμως τοὺς κριταῖς πρὸς εὐχερεστέραν ἀνάγνωσιν καὶ ἐρευναν ταύτης. Ἐκ τῆς πορείας τοῦ παρελθόντος διδαχθέντες οἱ κριταὶ ἀπήτησαν παρὰ τῶν θελόντων νὰ κατέλθωσιν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὥπως γράφωσιν εὐαναγνώστους τὰς αὐτῶν πραγματείας· ἄλλως προανήγγειλαν ὅτι δὲν θ' ἀποδεχθῶσιν αὐτάς. Ὁ συγγραφεὺς, μὴ θελήσας νὰ τηρήσῃ τὸν ὅρον τοῦτον, δικαιολογεῖται προτείνων ὅτι ἑλλειψίς χρόνου καὶ ἀντιγραφῆως ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ πέμψῃ ὥπως ἔγραψε τὴν πραγματείαν του. Ἀλλὰ τὸ δεύτερον δὲν εἶναι ἀληθές, ἐπειδὴ μέρη τινὰ τῆς πραγματείας εἰσὶ γεγραμμένα ὑπὸ χειρὸς καλλιγραφούσης· ὥστε ἠδύνατο, ἂν ἤθελε, νὰ δώσῃ νὰ ἀντιγραφῇ τὸ ὅλον, ἵν' ἀπαλλάξῃ τοὺς κριτὰς τοῦ λίαν δύσπρεστου πόνου τῆς ἀναγνώσεως κακίστα γεγραμμένου χειρογράφου. Οἱ κριταὶ ὅμως, καὶ περ ἀσθενῇ πάντες τὴν ὁρᾶσιν ἔχοντες, συναχώρησαν τὴν ἑλλειψίν ταύτην, ἀναδεχθέντες τὸν ἀτερπέστατον πόνον τῆς ἀναγνώσεως τοιοῦτου χειρογράφου, εἰκάζοντες μᾶλλον ἐνιαχοῦ τὴν ἐννοιαν ἢ ἀναγινώσκοντες, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι οὗτος ἤθελεν ἀνταμειβθῇ τοῦλάχιστον ἐκ τῆς ποιότητος τῆς πραγματείας.

Ἰδωμεν ὅμως κατὰ πόσον ἡ ἐλπὶς αὐτῶν αὕτη ἐξεπληρώθη.

Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἀποφάνεται περὶ τῆς ποιότητος τῆς πραγματείας του ἐν ἀρχῇ τῶν προλεγόμενων ὧδε· «Αἱ ἀτρύτων πόνων περαιώσας ἤδη τὸ ἔργον, φρονῶ ὅτι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ; ὅτι ἔγραψα ὅ,τι ἔδει, καὶ ὡς ἐβουλόμην; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. » «Θαρρύντως ὅμως ἀποφαίνομαι ὅτι καὶ ἀρκοῦνται καὶ ἐπὶ τὸ ἀκριβές ἀνέγραψα τὰ περὶ τῆς ἐκπαίδευτικῆς καταστάσεως τῆς ὕλης Ἡπείρου, καὶ οὐχὶ τοσοῦτον ἀνεπαρκῶς τὰ περὶ τῶν ὁμόρων ἑλληνικῶν χωρῶν βοηθηθεῖς ἐκτάκτως ἐκ τινων ἀξιολόγων πηγῶν, αἷς ἐνέτυχον δι' ἐπιπόνου ἀνασκαφῆς, » περὶ δὲ τῶν ἄλλων χωρῶν, περὶ ὧν ποιῶμαι λόγον ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ τῆς πραγματείας ταύτης, μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν ὧν εἶχον ἱστορικῶν ἐροδίων » παρένειρα καὶ παραδόσεις τινὰς πειστικὰς, καὶ ἐξ ἀναλογίας καὶ τεκμηρίων γνωματεύσεις, ὧν τὰς » πλείστας πιστεύω, ὅτι καταδείξει ὁ χρόνος ἐπιτυχεῖς καὶ ἀκριβεῖς, ὅταν οἱ κατὰ τόπους φιλόπονοι » λόγιοι πατριωτικὸν καθήκον ἐκπληροῦντες διευ» κρινίσωσι τὰ περὶ τῆς εκπαιδευτικῆς καταστάσεως » τῆς πατρίδος τῶν, ἐκμεταλλεύοντες τὰ πάτρια μνη»

»μανεύματα, δυσείρετα μὲν ὄντα, ἀλλ' ἐπιτευκτὰ
 »τῷ φιλοπόνῳ καὶ ἐπιμόνῳ ἐκμεταλλουτῇ, διότι ἐ-
 »κάστη ἐλληνικὴ κοινότης ἐγκρύπτει εἰς τοὺς μυχοὺς
 »αὐτῆς πολλὰς ἢ ὀλίγας γραπτὰς ἱστορικὰς πηγὰς.
 »Διὰ τῆς ὥς εἴρηται γεννησομένης ἀνασκαφῆς ἀνα-
 »καλυφθήσονται βεβαίως καὶ πλεῖστοι ἄλλοι πρὸς
 »τοὺς μέχρι τοῦδε ἀνακαλυφθέντας διδασκάλους καὶ
 »ἰδρυτὰς ἐτέρων σχολῶν, ἐξ ὀλιγορίας τῶν μετα-
 »γενεστέρων μείναντες ἄγνωστοι τοῖς διαδικοῦσι συμ-
 »πολίταις καὶ ὁμογενέσι.»

Καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς πραγματείας παίθη-
 ται πᾶς τις ὅτι ὁ συγγραφεὺς μετ' ἀξιεπαίνου ζήλου
 καὶ οὐ μικροῦ πόνου ἠρεύνησε τὰς προσιτὰς αὐτῷ
 πηγὰς, ἀρυόμενος πᾶν ὅ,τι ἦτο πρὸς τὸν σκοπὸν
 κατάλληλον, πανταχοῦ δηλῶν καὶ τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς
 τοῦτο ἠρύσθη, ὅπως δώσῃ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν
 εἰς τὴν πραγματείαν του. Ἀλλὰ λυπηρὸν ὅτι αὐταὶ
 εἰσι μόνον ἐλληνικαί, καὶ οὐχὶ πᾶσαι αἱ ἐν τῇ ἡμε-
 τέρᾳ γλώσσῃ ὑπάρχουσαι· διότι ἐξέφυγον τὴν ἔρευναν
 αὐτοῦ μονογραφίαι τινὲς καὶ περιοδικὰ συγγράμμα-
 τα καὶ ἄλλα, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγαι περὶ Σχολείων καὶ
 λογίων ἀνδρῶν εἰδήσεις εἰσὶν ἀποτεταμειυμένα, ἅ-
 τινά εἰ ἦσαν αὐτῷ γνωστὰ, ἤθελον χορηγήσει εἰδήσεις
 πλειότερας καὶ ἀκριβεστέρας περὶ τινῶν Σχολείων.
 Πλὴν τούτων ἔμειναν αὐτῷ ἄγνωστα καὶ πανθ' ὅσα
 ἐγράφησαν παρὰ τῶν ἡμετέρων καὶ ἀλλοφύλων ἐν
 λατινικῇ καὶ ἰταλικῇ καὶ ἄλλαις γλώσσαις, πραγ-
 ματευόμενα εἴτε ἰδίως περὶ ἐλληνικῆς παιδείας καὶ
 Ἑλλήνων λογίων, εἴτε χορηγοῦντα μεταξὺ ἄλλων
 καὶ εἰδήσεις τινὰς χρησίμους πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ
 τεθέντος θέματος. Τούτου ἕνεκα πανθ' ὅσα ἠδύνα-
 το ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐρανισθῇ ἐκ τοιούτων συγγραμ-
 μάτων καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν πραγματείαν του τε-
 λειότεραν καὶ ἀκριβεστέραν ἔμειναν αὐτῷ ἄγνωστα.
 Διὸ πᾶσα ἡ τούτου ἐπιμέλεια καὶ φιλοπονία δὲν ἐπῆ-
 νεγκον τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα· διότι ἐν τοῖς
 νῦν μάλιστα καιροῖς, ὅταν πρόκειται εἰς ἔρευναν
 φιλολογικὴ καὶ ἱστορικὴ ὑπόθεσις, οὐδόλως ἀρκεῖ ἡ
 τῆς ἐλληνικῆς μόνον γνώσις καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συγ-
 γραμμάτων ἢ ἀναγνώσις, ὅπως ἦρκει ἐν ἀρχαιοτέ-
 ροις χρόνοις· ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς μόνοις δὲν
 περιέχεται πᾶν ὅ,τι εἶναι ἤδη γνωστὸν καὶ χρήσι-
 μόν πρὸς τὸν θηρευόμενον σκοπὸν.

Λυπηρὸν ἄρα ὅτι τῇ αὐτῇ τοῦ συγγραφέως σπου-
 δῇ καὶ φιλοτιμίᾳ δὲν παρήγαγε τὸ θηρευόμενον ὑπ'
 αὐτοῦ ἀποτέλεσμα. Ἄν οὗτος ἀνεγίνωσκε τὰ εἰς λα-
 τινικὴν καὶ ἰταλικὴν γλῶσσαν γεγραμμένα, βεβαίως
 ἤθελεν ἐκθέσει πολὺ ἀκριβεστέρον τὴν ἱστορίαν τῶν
 ἐν Ἰταλίᾳ ἰδίως ἐλληνικῶν Σχολείων, ἤθελεν ἐξιστο-
 ρῇσι πληρέστερον τὰς βιογραφίας πολλῶν λογίων
 Ἑλλήνων, οἵτινες ἤκμασαν ἀπὸ τοῦ 12 αἰῶνος καὶ ἐ-
 ξῆς, καὶ ἤθελε συμπληρώσει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀναγρα-

φὴν τῶν λογίων τούτων, ἣν λίαν ἀξιεπαίνως ἐρι-
 λοπόννησεν ἐν τῷ Ζ' κεφαλαίῳ τῆς πραγματείας, δι-
 καίως ἴσως κομπάζων ὅτι ἐκ τῶν 1050 Ἑλλήνων
 λογίων, ὅσοι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως
 μέχρι τῷ 1821 εἰσὶν αὐτῷ γνωστοί, περὶ τοὺς 450
 ἀνεῦρε πρῶτος αὐτός (1).

Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς οὐσιώδους ταύτης τοῦ πραγματικοῦ
 ἐλλείψεως, ἣν δὲν ἠδύνατο καὶ θέλων ἴσως ν' ἀπο-
 φύγῃ ὁ συγγραφεὺς, ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις, ἣν ἠδύ-
 νατο ν' ἀποφύγῃ, ἂν ἤθελεν, ἀλλ' οἰκαιοθελῶς τρό-
 πον τινὰ συνεχώρησεν αὐτῷ. Αὕτη δὲ πηγὴν ἔχει
 τὴν μεγάλην τοῦ συγγραφέως κλίσιν καὶ πεποιθήσιν
 εἰς εἰκοτολογία· ἐξ ἀδύλων καὶ ἀμαρτύρων διδομένων.

Ἐκ τοιούτων πηγῶν ἀρύεται τὴν ἱστορίαν τῶν
 κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπαρ-
 χόντων κατ' αὐτῶν Σχολείων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλά-
 δα, ὅπως ἐκπληρώσῃ τὸν πρὸς τοῦ προγράμματος
 ἀπαιτούμενον ὅρον.

«Θετικῶς, λέγει περὶ τούτων ἐν σελ. 40, ὅποια
 »σχολεῖα καὶ ποῦ μετὰ τὴν ἄλωσιν Κωνσταντινου-
 »πόλεως περιεσώζοντο τὸ τοιοῦτον διαφεύγει τὴν
 »ἐξακρίβωσιν οἰουδήποτε, δι' ἑλλειψὶν ἱστορικῶν πη-
 »γῶν, ἡμεῖς δὲ ἐκ τινῶν σποραδικῶν μνημείων ἐκ τε
 »παρὰδόσεων καὶ εἰκασίων ἀρυσθέντες ὅ,τι ἠδυνή-
 »θημεν, προαγόμεθα ἐκθεῖναι τὰ ἐπόμενα ἀρχόμε-
 »νοι ἐκ τῆς Ἑπτανήσου»

1) «Ὅτι ἡ Κέρκυρα ἐκείνητο σχολεῖα ἢ γυμνά-
 »σια πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινου-
 »πόλεως ἐξάγομεν ἐκ τῆς θαλερᾶς μνήμης, ἣν οἱ
 »κάτοικοι αὐτῆς αἰέποτε διέτρεφον περὶ τοῦ πα-
 »ρελθόντος τῆς σεμνυνόμενοι ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ τῆς φυ-
 »λατικῆς καταγωγῆς των καὶ συγχωνεύοντες κατὰ
 »καιρὸν τὸ ἐν αὐτῇ ἐγκαταστάν Ἰταλικὸν στοιχεῖον.

2) «Ἐν τῇ πόλει τῆς Λευκάδος οὐδεμία ἀμφι-
 »βολία, ὅτι δημοσίᾳ σχολὴ διαδιδούσα τὴν ἐλληνι-
 »κὴν παιδείαν ὑπῆρχεν ὑποθαλπομένη ἐν τῇ ἐποχῇ,
 »καθ' ἣν ὁ τελευταῖος τῶν Δουκῶν αὐτῆς Λεονάρ-
 »δος ὁ Τόκος (1498) ἠναγκάσθη ἐγκαταλείψαι αὐ-
 »τὴν εἰς τὴν Τουρκικὴν κατοχὴν.

3) «Τοιαύτην σχολὴν κατὰ τὴν εἰρημένην ἐπο-

(1) Πλὴν τούτου παρατηρεῖται πολλὰ τοῦ ἑλλειψὸς καὶ ἐν
 αὐτῇ τῇ ἀπώλει τῶν γνωστῶν τῶν συγγραφαὶ πηγῶν· διότι δὲν
 σημειοῖ ἀκριβῶς οὔτε τὸν τόμον οὔτε τὴν σελίδα τοῦ συγγράμ-
 ματος, ὅπερ φέρει εἰς βεβαίωσιν τῶν λόγων του. Ἐν σελίδι
 22 λ. γ. εἰκάζων ὅτι ἐν Κερκύρᾳ ὑπῆρχον πάντοτε Σχολαῖα,
 φέρει εἰς ἀπόδειξιν τὴν τοῦ μακαρίτου Μουσταφῆδου μαρτυρίαν,
 παραπέμπον τὸν ἀναγνώστην νὰ εὕρῃ ταύτην εἰς τὴν Πανδ.
 18 . . φυλλ. . . εἴτα, ὡς ἀκριβῶς ἔβρισκεν ἐνταῦθα τὸ μέρος,
 ἐνθα ἡ μαρτυρία αὕτη, παραπέμπει πολλάκις εἰς τοῦτο ἐν τοῖς
 ἐπομένοις. Ἐν σελ. 30 φέρει εἰς μαρτυρίαν τὸ τοῦ Βρετοῦ σύγ-
 γραμμα «Necell. philol.» τόμ. Β' σελ. 26 περὶ τοῦ Μακαρίου
 Καθαδία ὡς Σχολάρχου ἐν Ληξουρίᾳ τῆς Κεφαλληνίας· καὶ
 ἔμως οὐδὲν ὑπάρχει ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐν σελ. 123 καὶ 269 ἄλλα
 περὶ αὐτοῦ.

πλήν συνετὴρ βεβαίως καὶ ἡ ἑλληνικωτάτη νῆσος
τῆς Κερκυρῆς.

4) «Ὁμοίαν δημοσίαν σχολὴν ἀποφαινόμεθα ἀ-
ποδιδάσκειν, ὅτι ἐκέκτητο ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν
«Τούρκων καὶ τῶν Βενετῶν καὶ ἡ εὐκλεὴς νῆσος τῆς
Ζακύνθου.»

Διὰ τούτων συλλογισμῶν ἡ, ὅπως αὐτὸς λέγει,
διὰ «σποραδικῶν μνημείων καὶ παραδόσεων καὶ εἰ-
κασίων» ἀποδεικνύει ἐν τοῖς ἐπομένοις, ὅτι εἰς 38
διαφόρους χώρας καὶ πόλεις ὑπῆρχον κατ' αὐτὸν
Σχολεῖα περὶ τὸν χρόνον τῆς ἀλώσεως τῆς Κων-
σταντινουπόλεως. Εἰς ὁμοίαν εἰκαστολογίαν στηρίζει
τὴν ὑπαρξὴν Σχολείων οὐ μόνον κατὰ τὴν μεμακρυσ-
μένην καὶ σκοτεινὴν ταύτην ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ κατὰ
τοὺς νεωτέρους χρόνους πολλῶν χωρῶν καὶ πόλεων.
Ὡς ἐν σελ. 130 δέχεται ὅτι ὑπῆρχε Σχολεῖον ἐν
Βελεστίνῳ τῆς Θεσσαλίας, λέγων· «Οὐδαμοῦ περὶ
«τῆς εκπαιδευτικῆς καταστάσεως τῆς κομοπόλεως
«ταύτης εὑρομέν τι μνημόνευμα, ἀλλ' ἐκ τῆς πλη-
«ροφορίας, ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἐφάμιλλος τῆς Ῥαφά-
«νης καὶ Τζικριτζάνης τῷ τεχνουργῷ ἐπιτηδεύματι
«καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας (1) (ἐν Βρετοῦ νεοελλ. φιλολ.
«Β'. σελ. 327) ὅτι ὁ αἰμνηστος αὐτῆς βλαστὸς, ὁ
«Ῥήγας Φερραῖος, αὐτόσε ἠρύσθη τὰς ἀρχικὰς τῆς
«παιδείας του γνώσεις, ἐξάγομεν, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ
«ὑπῆρχε καταγώγιον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων
«ἀπὸ τῆς ἀπελθούσης Ἐκατονταετηρίδος ἐνδρυμέ-
«νον.» Ὡσαύτως ἀποφαίνεται καὶ περὶ τῆς ὑπάρ-
ξεως ἄλλων οὐκ ὀλίγων Σχολείων, ἀναριθμῶν οὐ-
τως ἐν σελ. 186 τὸν ἀριθμὸν τούτων, βεβαιούμε-
νων καὶ μὴ, εἰς 129, ὧν 4 ἦσαν κατ' αὐτὸν ἐν Ἰτα-
λίᾳ, 7 ἐν Ἑπτανήσῳ, 13 ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰ-
γαίου, 8 ἐν Θράκῃ, 16 ἐν Μακεδονίᾳ, 19 ἐν Ἠπεί-
ρῳ, 24 ἐν Θεσσαλίᾳ, 12 ἐν τῇ ἀνατολικῇ καὶ δυ-
τικῇ Ἑλλάδι, 9 ἐν Πελοποννήσῳ, 5 ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ,
42 ἔξω τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Πολλῶν ἢ μᾶλλον τῶν
πλείστων Σχολείων τὴν ὑπαρξὴν ἐν προγενεστέροις
καὶ νεωτάτοις χρόνοις μέχρι τοῦ 1824 βεβαίως διὰ
τούτου, ὅτι ἐκ τῶν πόλεων ἢ χωρῶν, ἐνθα ταῦτα
ὑποθέτει ὑπάρχοντα, ἀνεφάνησαν λόγιοι τινες ἄν-
δρες. Τοῦτο εἶναι μὲν ἐνίοτε ἱκανὴ ἀπόδειξις, ὅταν
μάλιστα τὸ πλῆθος τῶν λογίων πόλεως τινος ᾗναι
οὐ μικρὸν, οὐχὶ ὅμως πάντοτε, καὶ μάλιστα ὅταν
οἱ μνημονευόμενοι λόγιοι ᾗναι εἰς, ὡς ὁ ἐκ Βαλεστί-
νου Ῥήγας Φερραῖος, ἢ ὀλίγοι τινές· διότι δυνατόν

οὗτοι ἐνεκα λόγων ἀγνώστων, μικροὶ τὴν ἡλικίαν
μεταθέντες εἰς ἄλλας χώρας, ὅπου ὑπῆρχον Σχο-
λεῖα, νὰ ἐξεπαιδευθῇσαν ἐν αὐτοῖς. Τοιαύτην ἀσθενῆ
ἀπόδειξιν φέρει εἰς ἀντίρρυσιν τῶν λόγων τοῦ μακρ-
ρίτου Κούμα, δι' ἀσχυρίζομένου (ἐν σελίδι 554 τοῦ
16 τόμου τῆς ἱστορίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων)
ὅτι ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπῆρχεν ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος καὶ
ἐφεξῆς βαθυτάτη ἀμάθεια, διότι καὶ αὐταὶ τῶν Μη-
τροπολιτῶν τῆς χώρας ταύτης αἱ ἐπὶ τινος κώδη-
κος σωζόμεναι ὑπογραφαὶ γέμουσιν ἀνορθογραφῶν,
προσάγων εἰς ἀντίρρυσιν τοῦ δι' ἀσχυρισμοῦ τούτου
ἐν σελ. 136 τῆς πραγματείας οὐδὲν ἄλλο εἰμὴ «τὸν
κατὰ τὸ 1580 ἀκμάσαντα Μητροπολίτην Λαρίσης
«Ἰερεμίαν, καὶ τὸν κατὰ τὸ 1652 Παῖσιον, τὸν
«κατὰ τὸ 1660 Δασίθεον καὶ τὸν κατὰ τὸ 1679
«Ἰάκωβον, οἵτινες, ἐξειδικασμένοι κατὰ τὴν ἑλληνικὴν
«παιδείαν χρηματίσαντες, ἀνεδείχθησαν καὶ Πατρι-
«άρχαι Κωνσταντινουπόλεως.» Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ
συντάσσειν ἱστορίαν χρόνων προγενεστέρων ἀγνώ-
στων καὶ σκοτεινῶν ἐν πολλοῖς, φαίνεται ἡμῖν ἡκί-
στα ἱστορικὸς καὶ ἐτι ὀλιγώτερον ἐπιστημονικὸς.
Κατὰ τὴν ἡμετέραν δόξαν οὔτε ὁ μέγας ἀριθμὸς
Σχολείων, μὴ ἱστορικῶς βεβαιουμένων, οὔτε ἡ ἐν
τοῖς λογίοις κατάταξις ἀνδρῶν, μικρὰν ἢ μᾶλλον
τὴν ἐν τῷ κοινῷ βίᾳ ἀναγκαίαν παιδείαν ἐχόντων,
ἰσχύουσι μόνον ν' ἀποδείξωσι σφαιρὰν τὴν περὶ τοῦ
ἡμετέρου ἔθνους πρόληψιν τινῶν Εὐρωπαίων, περὶ ἧς
ἀνωτέρω εἵπομεν, καὶ νὰ μεταπείσωσι τοὺς ἑτερο-
φρονούντας. Ἀρκούσι, νομίζομεν, εἰς τοῦτο μόνον
τὰ ἱστορικῶς βεβαιούμενα Σχολεῖα καὶ οἱ ὄντως
πεπαιδευμένοι καὶ σοφοὶ ἄνδρες, ὧν αἱ πολλαὶ σω-
ζόμεναι συγγραφαὶ μαρτυροῦσιν ἱκανῶς, ὅτι τὸ ἡ-
μέτερον ἔθνος καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς μακρᾶς καὶ
δεινῆς αὐτοῦ δουλείας οὐδόλως ἐπελάθετο τῆς ἰδια-
ζούσης αὐτῷ φιλομαθείας καὶ τῆς ἀρχαίας προγο-
νικῆς σοφίας. Πᾶσα ἐν τούτῳ ὑπερβολὴ εἶναι ἐπί-
δειξις νεανικῆς φιλοτιμίας, καὶ ὡς τοιαύτη βλάβη
μᾶλλον ἢ ὠφελεῖ.

Ἐν σελίδι 25 ἐπιχειρεῖ νὰ εἴπῃ καὶ τι περὶ τῆς με-
θόδου τῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς Σχολείοις τῆς Κερκύ-
ρας, φέρων τάδε· «Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ν. Θεοτόκη
«(1756—62) οἱ διδάσκοντες ἐν Κερκύρᾳ ἐχρῶντο
«τῇ παλαιᾷ μεθόδῳ ὡς πρὸς τὸ τῆς ἐξηγήσεως, καί-
«μενον δὲ τῶν παραδόσεων εἶχον κυρίως τὴν λογι-
«κὴν τοῦ Κορυδαλέως, τὴν τοῦ Λασκάρως γραμ-
«ματικὴν, τὴν γεωμετρίαν τοῦ Εὐκλείδους, καὶ πρὶν
«ἢ ἐκτυπωθῇ ἡ τοῦ Πατοῦσα ἐγκυκλοπαιδεῖα ἀντέ-
«γραφον κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ μαθηταὶ τὰ διάφορα
«τεμάχια τῶν παραδιδομένων ποιητῶν καὶ συγ-
«γραφέων.»

Κατωτέρω δὲ ἐν σελ. 26 λόγον ποιούμενος περὶ
τοῦ ἐν Παξοῖς διδασκάλου Ἰω. Μυλωνᾶ, παραπέμπει

1) Τάδε λέγει ὁ Βρετός· «Ῥήγας ὁ Φερραῖος δὲ δαχθεῖς εἰς
εἰς τὴν πατρίδα του Βαλεστίνον (τὸ πάλαι Φερραῖ) τὰ Ἑλλη-
νικὰ, μὲν οὐκ εἰς τὴν ἡλικίαν ἀναχώρησε διὰ Βου-
κουρέστιον, ὅπου ἐδιδάχθη τὴν ἰταλικὴν καὶ ἑλληνικὴν γλῶσ-
σαν κλπ.» Καθ' ἣς ἡμεῖς ἔχομεν πληροφορίας ὁ Ῥήγας δὲν ἐ-
διδάχθη ἐν τῇ πατρίδι του τὰ πρῶτα γράμματα, ἀλλ' ἐν Ζα-
γορᾷ παρὰ τῷ διδασκάλῳ Κωνσταντίνῳ Λογιωτάτῳ καὶ ἐν ἡ-
λικίᾳ τῇ προσηκούσῃ.

ἀορίστως εἰς ἐπιστολὰς Περραιοῦ· περὶ δὲ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ Κωνσταντίνου Λεοντίτση λέγει ὅτι ἦτο ἀπαδὸς τῆς νεωτάτης μεθόδου· ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐν τοῖς πρόσθεν εἶπέ τι, ὥς εἶδει, περὶ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας καὶ νεωτάτης μεθόδου, ὅπως δείξῃ εἰς τί ἡ διαφορὰ ἐκάστης τούτων συνίστατο. Τοῦτο ποιεῖ πῶς κατὰ πρῶτον μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων, περιγράφων ἐν σελ. 104 τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας τῶν ἐνταῦθα διδασκάλων, ἀλλὰ λίαν ἀτελῶς καὶ συντόμως, ἐν ᾧ ἐν τῷ ἁ ὅρῳ τοῦ τεθέντος ζητήματος ἐζητήθη νὰ γείνη ἀκριβὴς ὅσον οἶόν τε ἔρευνα περὶ τῶν ἐν τοῖς Σχολείοις διδασκομένων μαθημάτων καὶ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας.

Ἐν σελ. 30 λόγον ποιοῦμενος περὶ ἰδιωτικοῦ Σχολείου ἰδρυθέντος ἐν Χαδριάτοις τῆς Κεφαλληνίας ὑπὸ τοῦ Βικεντίου Δαμῶδου, προσθέτει ὅτι οὗτος, ὡς ἄλλος Πλάτων (1), ἀνυκθήμερόν, οὕτως εἰπεῖν, «ἄρδαυε τοῖς ἀκροαταῖς αὐτοῦ σὺν τῇ ἑλληνικῇ καὶ ἰταλτικῇ φιλολογίᾳ θεολογικὰς γνώσεις καὶ ἐπιστημονικὰ μαθήματα, κατὰ τὸ νεώτατον σύστημα μεταδιδόμενα, καὶ εἰς γλῶσσαν νεοελληνικὴν ἐρμηνεύόμενα, ἐν ᾧ οἱ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος διδάσκαλοι ἐτέλουν τὰς παραδόσεις των ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλῶσσῃ τὰ ἀγνωστα διὰ τῶν ἀγνώστων «διαρμηνεύοντες». Ἀδελφὸν ἂν ταῦτα λέγῃ ὡς ἰδίαν πεποίθησιν ἢ μαθὼν παρ' ἄλλων. Ἄν τὸ δεύτερον ἀληθές, τότε ἔπρεπε νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν πηγὴν ἢ τὸν μάρτυρα τούτου· διότι τὸ λεγόμενον οὔτε μικρόν ἐστίν οὔτε πιθανόν ὅτι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἔχρωντο οἱ διδάσκαλοι ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτῶν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλῶσσῃ. Ἡμῖν τοῦλάχιστον φαίνεται βέβαιον τὸ ἐναντίον (2).

(1) Ἐν ἀγνοίᾳ τῆς φάσεως προσώπων καὶ πραγμάτων πολυλάνθης ὢν, παραβάλλει λίαν ἀτόπως τὴν ἀρχαίαν πρὸς τοὺς νεωτέρους, ὥς ἐνταῦθα τὸν Δαμῶδον πρὸς τὸν Πλάτωνα, καὶ οὐδὲν γινώσκει, μαθὼν ἐκ τῶν ἀρχαίων, ὅτι ἐδίδασκε νυχθημερόν. Ἀλλαχοῦ τοποθετεῖ παραδόξως τὴν Αἰρήνην ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ. Τοὺς σοφιστὰς Ἰππίαν καὶ Πρωταγόραν, οἵτινες περιήρχοντο τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος διδάσκοντες τοὺς νέους ἐπὶ χρηματισμῷ, συγκρίνει ἐν σελ. 9 παραλόγως πρὸς τοὺς μετ' αὐταπαρνήσεως μοναδικῆς διδάσκοντας τοὺς νέους τὰ ἑλληνικὰ γράμματα νεωτέρους διδασκάλους τοῦ ἔθνους.

(2) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας διδασκαλίας ἀνάγνωθι τὴν ἐν τῷ Η'. τόμῳ (σελ. 169) τῆς «Πανδώρας» πολλοῦ λόγου ἔχουσαν ἐκδοσὶν τοῦ Κ. Γ. Ε. Παπαδοπούλου. Ὅτι δὲ ἡ ἐρμηνεία τῶν συγγραφέων ἐγένετο εἰς τὴν ἀρχαίαν, οὐ μόνον ἀπίθανον νομίζομεν μετὰ τοῦ εἰρηγητοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅλως μάταιον. Διότι τίς τῶν μαθητῶν ἦτο δυνατόν νὰ ἐννόησῃ τὸν διδάσκοντα; Ἀλλως τε καὶ πολλὰ τῶν μετὰ ψυχγωγίας τετραδίων σώζονται πολλαχοῦ, καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ἡ ἐξηγήσεις ἐγένετο εἰς τὴν καθομιλουμένην. Τὸ καθ' ἡμᾶς, μίαν μόνον ἐξαίρεσιν γινώσκομεν, καὶ ταύτην ἀπὸ μόνον γενομένην ἐπὶ σκοπῷ καὶ κατ' ἐπίδειξιν· εἶναι δὲ αὕτη.

Περὶ τὰ τέλη τῆς παραδόσεως ἑκατονταετηρίδος σφῆς τις Ἀγγλος περιερχέτο τὴν ἀνατολὴν ἐρευγῶν εἴτι περιεσώθη ζώ-

Τὰ παραδείγματα ταῦτα, ληφθέντα ἐκ τῶν πρώτων σελίδων τῆς πραγματείας ταύτης, ἀρκοῦσι, νομίζομεν, νὰ δείξωσι τίνι τρόπῳ ὁ συγγραφεὺς συνέταξε τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν Σχολείων ἐν τῷ Α' καὶ Β' κεφαλαίῳ, ἅτινά εἰσι τὸ οὐσιώδες μέρος τῆς ὅλης πραγματείας, περιλαμβάνων καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐν ἐκάστῳ Σχολείῳ σχολαρχησάντων καὶ τὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὅπωςδῆποτε ἐκπαιδευθέντων. Ἀλλ' ὅσον ἀτελὴς καὶ ἂν ᾦναι διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους ἡ ἱστορία τούτων ἐν γένει, ἡ τῶν τῆς Μακεδονίας ὁμῶς καὶ Θεσσαλίας καὶ μάλιστα τῆς Ἠπείρου εἶναι συγγεγραμμένη ἐκτενέστερον καὶ ἐπιμελέστερον τῶν ἄλλων, καθότι ὁ συγγραφεὺς, Ἠπειρώτης ὢν, ὡς ἐν τῷ προλόγῳ μαρτυρεῖ, εὐκολίαν εἶχε νὰ ἀνερευνήσῃ ἀκριβέστερον ταύτην. Διότι νομίζομεν ὅτι τὸ μέρος τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότερον τῆς πραγματείας, εἰ καὶ οὐχὶ σπανίως ἐξ ὑπερβάλλοντος ζήλου αὐξάνει τὸ πλῆθος τῶν Σχολείων τῶν χωρῶν τούτων ἄνευ ἰσχυρῶν ἀποδείξεων. Πλὴν τούτου ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις ἐκπαιδευτηρίων φαίνεται ὅτι διέφυγον αὐτὸν εἰδήσεις τινές, ὅς ὡς Ἠπειρώτης, ἴσως δὲ καὶ Ἰωαννίτης, ὥφειλε νὰ γινώσκῃ. Ἐπειδὴ μνημονεύων τῶν τῆς πόλεως ταύτης Σχολῶν, λησμονεῖ ὅλως τὴν Ζωσιμαίαν. Τοῦτο δὲ

πυρὸν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ μάλιστα τῆς ποιητικῆς. Ἀκούσας δὲ διδάσκοντα εὐδοκίμως κατὰ Πάτριον Δανιὴλ τὸν Κεραμῆα ἀπῆλθεν εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, καὶ καταλύσας ἐν τῇ Μονῇ, ὅπου καὶ τὸ σχολεῖον, διήκουσε μέγα μέρος τῆς πρώτης νυκτὸς συνδιαλεγόμενος ἑλληνιστὶ μετὰ τοῦ διδασκάλου. Ἐνεκα τούτου ὁ Πάτριος σφῆς, εἰ καὶ ἐτήρει ἀκριβῶς τὴν συνήθειαν τῶν τότε διδασκάλων, οἵτινες καὶ μυριάκις ἂν παρέδιδον τινα συγγραφεὶ ἐμελέτων αὐτὸν ἀφ' ἑσπέρας, κατεκλίθη ἀπρομελήτητος. Τὴν ἐπαύριον μετέβη εἰς τὸ σχολεῖον μετὰ τοῦ ξένου, καὶ ὅτε ἔμελλε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν Ἰλιάδα, παρακάλεσεν αὐτὸν νὰ ἀρίσῃ τὴν ῥαψῳδίαν. Τούτου δὲ γενομένου, ὁ Δανιὴλ ἠρμήνευσεν αὐτὴν ἐκ στήθεος δι' ἄλλων κακαλλιστημένων στίχων, ἐχόντων τὸ αὐτὸ μέτρον. Μετὰ δακρύων ἐνηγκαλίσθη ὁ Ἀγγλος τὸν ἑλθὼν διδάσκαλον, καὶ τοὺς ἀδελφὸν-μισθὸν παρακάλεσε ν' ἀκολουθήσῃ αὐτὸν εἰς Ἀγγλίαν χάριν διδασκαλίας· ἀλλ' ἐκεῖνος μετ' ἴσης ἐπιμονῆς ἀπεκρίνατο εἰς τὰς συνεχεῖς προτροπὰς· «Αἱ μικραὶ μου γνώσεις δὲν ἀνήκουσιν εἰς ὑμᾶς, ἀλλ' εἰς τὴν πατρίδα μου· χάριν ταύτης ἀπέκτησα αὐτάς, καὶ προδοσία θὰ ᾦτο ἂν χρηματισμοῦ ἐνεκα ἑστέρου αὐτῇ τῆς ἀσθενοῦς μου συνδραμῆς». Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο ἠκούσαμεν πολλάκις παρὰ τοῦ ἀειμνήστου ἡμῶν πατρὸς, οὐκ ἐκ τῶν τυχόντων λογίων τῶν πρὸ τοῦ 1821 χρόνων. Αὐτὸς διηγῆθη ἡμῖν καὶ ἕσα παρὰ σχολείων ἐγράφημεν τὸν παρελθόντα Μάρτιον ἐν τῇ 16'. Τόμ. σελ. 550. Ἀλλὰ περὶ τῶν τότε σχολείων καὶ συγγραφέων καὶ πονημάτων πολυτίμως εἰ καὶ συντόμως εἰδήσεις περιέχει τὸ γαλλιστὶ ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ Ιακώβου Ρίττου, τὸ ἐπιγραφόμενον «Cours de littérature grecque moderne», ἐκδ. 6'. 1828. Εἰσὶ δὲ τόσῳ μᾶλλον περισπούδαστοι, ὅσοι ὁ ἀείδιμος ἐκεῖνος καὶ ἐξαιρετικὸς πεπαιδευμένος καὶ φιλαλήθης συγγραφεὺς ἦτο· ὑπάρχει δὲ καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγένετο πολλὰ ἀγνωστα τοῖς ἄλλοις. Ἀπὸ τῆς σελίδος 50 μέχρι τῆς σελίδος 57 περιγράφονται αἱ δυσκολίαι ὅς παρενέβαλλεν ἡ φιλόπονος ἐξουσία εἰς τὴν σύστασιν σχολείων καὶ τὴν διδασκαλίαν, ὅς ὁμῶς καταπολεμηθείσας ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν κατενίκησαν ἐπὶ τέλους ὁ ἐκ τοῦ φιλογενεστάτου οἴκου τῶν Μουρουζῶν Δημητράκης.

εἶναι πλέον ἢ ἀμάρτημα τοῦ Ἡπειρωτικοῦ συγγραφέως. Τὰ περὶ ταύτης καθ' ἡμᾶς ἔχουσιν οὕτως·

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων τὸ 1797 κυρίευσιν τῆς Βενετίας, ἐπειδὴ ἔλειψαν τὰ ἐκεῖ κατατεθειμένα κεφάλαια, ἔλειψαν καὶ οἱ τούτων τόκοι, δι' ὧν διατηρεῖτο ἡ τοῦ Γκιούμα καὶ ἡ τοῦ Μαρούτση Σχολή, οἱ Ἰωαννῖται ἔγραψαν ἀναφορὰν πρὸς τοὺς Γάλλους αἰτούμενοι τὴν ἀπότισιν τῶν τόκων. Οὗτοι δὲ ἀπεκρίναντο ὅτι οὔτε κεφάλαιον εὑρέθη, οὔτε κεφάλαιον δύνανται νὰ δώσωσιν οἱ καταφρχόντες τὰ κεφάλαια.

Τότε οἱ ἀδελφοὶ Ζωσιμάδαι, πατριωτικώτατα διακείμενοι, ἀνέλαβον τὴν διατήρησιν τῆς ἀρχαίας Σχολῆς τοῦ Γκιούμα, μετέπειτα δὲ ὁ ἐκ Γραμμένου Ζώνης Καπλάνης τὴν τοῦ Μαρούτση. Μέχρι τῆς ἐν 1820—21 ὑπὸ Ἀλῆ Πασᾶ καταστροφῆς, τῶν Ἰωαννίνων ἐσώζοντο ἐν Ἰωαννίνοις δύο σχολεῖα, ἅτινα ἀπὸ μὲν τῶν σχολαρχούντων ὠνομάζοντο τὸ μὲν τῶν Μπαλαναίων τὸ δὲ τοῦ Ψαλίδου, ἀπὸ δὲ τῶν γενναίων χορηγῶν τὸ μὲν Σχολεῖον Ζωσιμάδων, τὸ δὲ Σχολεῖον Καπλάνη. Ἀλλ' ἀμρότερα ἐκλείσθησαν μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τῆς πόλεως, ὅτε ὁ μὲν Ψαλίδας πύτύχησε νὰ σωθῇ εἰς Κέρκυραν, ὁ δὲ τελευταῖος τῶν Μπαλαναίων, Ἀνστασίας, αἰχμαλωτισθεὶς ἐπωλήθη.

Καὶ οἱ ἐνταῦθα εὐρισκόμενοι συγγενεῖς τῶν Ζωσιμάδων, ἐρωτηθέντες, ἐδεχάμην τὰ ἤδη εἰρημένα. Ὁ δ' ἐν Κερκύρᾳ καθηγητὴς κύριος Φιλητᾶς, ὅστις ἄλλοτε ποτε ἠτοίμαζε περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Τουρκίᾳ Σχολείων συγγραφὴν, παρακληθεὶς ἔγραψεν ἡμῖν περὶ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων τὰς εἰδήσεις ταύτας.

Σημειώσεις περὶ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολείων.

«Οἱ ἐκ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων ἐν Βενετίᾳ διατρίβοντες χάριν ἐμπορίας ἐφρόντισαν, καθὼς καὶ περὶ ἄλλων, ὡς γνωστὸν, συντεινόντων εἰς ὠφέλειαν τῆς πατρίδος τῶν, οὕτω πρὸ πάντων καὶ περὶ συστάσεως ἐν αὐτῇ δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων.

«Περὶ τὰ τέλη τῆς 12' ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἐν ὑπομνήματι ἀναγινώσκειται, τῷ ὑπὸ τοῦ I. Βελλοῦδου ἐκδοθέντι ἐν Βενετίᾳ 1847, ὑπὸ ἐπιγραφὴν «*Sulla colonia Greca stabilita in Venezia*,» συνέστησε δημόσιον Σχολεῖον ἐν Ἰωαννίνοις τῇ πατρίδι αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ ὁ Γκιούνμας ἢ Γγιόλμας, ἐκτελὼν τὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Λεονταρίτου, καταλιπόντος διὰ τὸ Σχολεῖον τοῦτο κεφάλαιον 25,000 βενετικῶν δουκάτων· καὶ προσέτι δεύτερον ἄλλο Σχολεῖον ὁ ἐν Βενετίᾳ ὡσαύτως βιὼν ἡγούμενος Ἐπιφάνιος τὸ 1694, τὸ ὅποιον κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εὐηργετήθη ὑπὸ Μάνου Ἱερομνήμονος καὶ κατὰ τὸ 1732 ὑπὸ Νικολάου Καραϊωάνου. Οὕτως ὑπῆρχον δύο δημόσια Σχολεῖα ἐν Ἰωαννίνοις ἑκτοτε, τὰ ὅποια εἰς τὸν διὰ στίχων ἔπαιον τῶν Ἰωαννίνων (Ἐνετίης

1778) Παϊσίου, ἡγουμένου κατὰ τὸ 1690 τῆς μονῆς Βησσαρίωνος, μνημονεύονται διὰ τῶν ἐξῆς·

Τὸ μέγα σπουδαστήριον εἶναι τοῦ μακαρίτου Γκιούνμα τοῦ Ἐμμανουὴλ τοῦ καὶ Λεονταρίτου, τὸ ἕτερον καὶ δεύτερον εἶναι τοῦ ἡγουμένου Ἐπιφανίου Μοναχοῦ τοῦ ὀνομαζομένου.

«Παρὰ τούτους ἠθέλησεν ἀκόμη καὶ ὁ Λάμπρος Μαρούτσης νὰ συστήσῃ ἴδιον ἐκυτοῦ ἕτερον Σχολεῖον, ὅπως ἐν αὐτῷ διδάσκηται πρὸς τῇ ἑλληνικῇ καὶ ἡ λατινικῇ φιλολογίᾳ καὶ αἱ ἐπιστήμαι, καὶ ἐκάλεσεν ἐν αὐτῷ διδάσκαλον καὶ διευθυντὴν τὸν περίφημον Εὐγένιον Βούλγαρην, ἀρτίως ἀποτελειώσαντα τὰς ἐκυτοῦ σπουδὰς ἐν τῷ Παταβίανῳ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐν Ἐνετίᾳ. Ὑπῆρχον λοιπὸν κατὰ τὴν 18' ἑκατονταετηρίδᾳ ἀρχομένην Σχολεῖα δημοσία ἐν Ἰωαννίνοις συστηθέντα ὑπὸ τῶν ἐν Βενετίᾳ καταστημένων φιλογενῶν καὶ φιλομούσων, τῶν ἤδη εἰρημένων, τὸ τοῦ Γκιούνμα, ὅπερ καὶ πρῶτον, τὸ τοῦ ἡγουμένου Ἐπιφανίου, καὶ τρίτον τὸ τοῦ Μαρούτση. Τίνες ἐστάθησαν διδάσκαλοι εἰς τὸ πρῶτον εἶναι περιττὸν νὰ σημειώσω, διότι γνωστοὶ εἶναι καὶ ἐκ φήμης καὶ ἐκ συγγραφῶν οἱ Βησσαρίωνες, Σουγδουρῆδες, οἱ Ἀνθρακίται καὶ οἱ Μπαλάνοι τελευταῖον· ὅμως εἰς τὸ τοῦ Ἐπιφανίου ἀναφέρεται μόνος ὡς διδάξας ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος πολλῶν ἀντάξις ἄλλων, καὶ εἰς τὸ τοῦ Μαρούτση, ὡς εἶπον ἤδη, ὁ πολὺς Εὐγένιος.

«Ἐν τούτοις ἀναφέρεται ὡς διδάσκων ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Τρύφων ὁ ἐκ Μεσσοῦδου Σύγγελος τῆς Ἐκκλησίας Ἰωαννίνων, ὅστις ἐσπούδασεν ἐν Ἰταλίᾳ τὰς ἐπιστήμας· ἀλλὰ νομίζω ὅτι εἶχεν ἰδιωτικὸν Σχολεῖον οὗτος.

«Τὸ Σχολεῖον τοῦ Γκιούνμα διατηρεῖτο διὰ τῶν ἐν τῇ Τζέκᾳ τῆς Βενετίας κατατεθειμένων ὑπὸ τῶν θεμελιωτῶν ἀφιερωμάτων μέχρι τοῦ 1797, ὅτε ταῦτα μετὰ τὴν πτώσιν τῆς ἀριστοκρατίας ἀπωλέσθησαν· μετὰ ταῦτα δὲ ἀνέλαβον τὴν συντήρησιν τοῦ Σχολείου τούτου οἱ ἀοίδιμοι Ζωσιμάδαι, ὡς ῥητῶς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ὅσα εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀφιερωτικὴν τῆς Ἀλγέδρας του ἐκθέτει ὁ Ἀρχιεπισκόπος καὶ διδάσκαλος Ἰωαννίνων Κοσμάς ὁ Μπαλάνος. Τὸ σχολεῖον λοιπὸν τοῦτο ἐσυντηρεῖτο ὑπὸ τῶν Ζωσιμαδῶν μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1820 καταστροφῆς τῆς πόλεως· δὲν γνωρίζω ποίαν τύχην ἔλαβε τὸ τοῦ Ἐπιφανίου. Τὸ τοῦ Μαρούτση ὅμως, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτόθεν τοῦ Εὐγενίου ἐνεκα δυσαρρεσκείων τινων, οἱ κληρονόμοι τοῦ Μαρούτση δὲν εὕρισκον ἄνδρα προσφυῆ δι' αὐτὸ καὶ ἐκανοποιούντα τοὺς ὅρους τῆς διαθήκης τοῦ συστήσαντος, ἔμεινεν ἀργὸν διὰ πολὺν καιρὸν μέχρι τοῦ 1795, ὅτε ἐπιτυχόντες τοιοῦτον τὸν μακαρίτην Ἀθηνάσιον Ψαλίδαν, σπουδάζοντα ἐν Βιέννῃ ἐπιστήμην, καὶ εἰδή-

μονα κατὰ τὸν ὅρον τῆς διαθήκης λατινικῆς παιδείας καὶ γλώσσης, ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν διδασκαλικὴν καθέδραν τοῦ Σχολείου των, τὸ ὅποιον, ἐπειδὴ μετὰ δύο ἔτη συνκωλύεσθαι μετὰ τῆς Εὐνοτικῆς ἀριστοκρατίας τὰ κατεχθέντα ὑπὸ τῶν Μαρουτσαίων ἐπὶ συντηρήσει αὐτοῦ χρήματα, ἐσυντήρησε δι' ὀλίγον χρόνον ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ὅτε ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐμπροσθεν Ζώης Καπλάνης, ὁ καὶ Πικροζώης ἄλλως λεγόμενος, ἐκ Γραμμένου κώμης τῆς περιοχῆς Ἰωαννίνων, ἠθέλησε νὰ λάβῃ αὐτὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν του, καὶ καταθέσας ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ τῆς Μόσχης ἄδρον ποσὸν χρημάτων εἰς συντήρησιν διδασκάλου καὶ εἰς προμήθειαν βιβλιοθήκης, ἐσύστησεν αὐτὸ ὡς ἰδικόν του, ὑποτάξας εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ κυρώσας διὰ τῆς διαθήκης του ἵνα ὀνομάζεται εἰς τὸ ἐξῆς «Πατριαρχικὴ Σχολὴ Καπλάνη».

«Ταῦτα ὑπῆρξαν τὰ ἀπὸ ΙΖ' ληγούσης ἑκατονταετηρίδος δημόσια ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων διαπρέψαντα Σχολεῖα μέχρι τοῦ 1820 ἔτους, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἐν τῇ συμβάσει τότε συμφορᾷ τῆς πόλεως καὶ κυρίως τὸ τοῦ Γυιόνιμα λεγόμενον καὶ τὸ τοῦ Μαρύτση διότι τὸ τοῦ Ἐπιφυνίου, ὡς εἰκάζεται, εἶχε λείψη πρὸ πολλοῦ. Τὴν σήμερον δὲ Σχολεῖον εἴτε Γυμνάσιον ὑπάρχει ἐν τῷ μόνον ἐν Ἰωαννίνοις, ἐξακολουθήσας αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Γυιόνιμα, τὸ ὅποιον, ὡς εἶπα, εἶχαν λάβῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν των ἐσχάτως οἱ Ζωσιμάδαι, καὶ τὸ ὅποιον τὴν σήμερον ὀνομάζεται Ζωσιμαῖα Σχολή, ἀφοῦ ὁ ἐπιζήσας Ἀναστάσιος Ζωσιμᾶς διὰ τῆς ἀπὸ 1842 διαθήκης του ἐστερέωσε διὰ μεγάλουδωρου περιουσίας εἰς διατήρησιν τῶν διδασκάλων καὶ εἰς τὴν λοιπὴν χρῆζουσιν καλὴν κατάστασιν τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ προδίδει τὸ κατὰστήμα τοῦτο καρποῦς ἀποδίδων ἀγαθοὺς, καὶ συντείνει θαυμασίως ὅσον εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν διχόρων τῶν ἐγγὺς πολλῶν χωρῶν διὰ τῶν διεσπαρμένων ἐν αὐταῖς διδασκάλων, τῶν ἐν αὐτῷ τῷ σχολείῳ διδασκόντων καὶ διδασκόμενων.»

Τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ὁ κύριος Φιλητᾶς.

Ἐν τοῖς περὶ Θεσσαλικῶν ἐκπαιδευτηρίων μὴ ἀκριβῶς ῥηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως παρατηροῦμεν ὅτι τὸ ἐν Μηλιαῖς Σχολεῖον, ὅπερ οὗτος ἐν σελίδι 142 νομίζει ἀρχαῖον, εἶναι νέον, καὶ ὅτι οὐχὶ ὁ Γαζῆς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης καὶ Κωνσταντᾶς περιῆλθον τὴν Εὐρώπην, ζητοῦντες συνδρομὰς ὑπὲρ τούτου, ἀλλὰ μόνον ὁ Γαζῆς, ἐφημερεύων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ τῆς Βιέννης καὶ ἐκδίδων τὸν *Λόγιον Ἑρμῆν*, ἐξέδωκε προκήρυξιν καὶ συνήγαγεν ἱκανὰς χρηματικὰς συνδρομὰς, αἵτινες ὁμῶς ἐδαπανήθησαν εἰς ἀγορὰν βιβλίων καὶ ὀργάνων· μόλις δὲ περιελείφθη-

σαν ἐκ τῶν συναχθέντων τέσσαρες ἕως πέντε χιλιάδες γρόσια, εἰς αἷ προσέθηκεν ὁ Κωνσταντᾶς ἐξ ἰδίων ἄλλας τρεῖς χιλιάδας, καὶ οὕτω συνέστη κεφάλαιον ἐξ ὀκτῶ χιλιάδων, δι' ὧν ἡγοράσθη εὐπρόσδοος ἐλκίων μοναστηριακῶς, οὗ τινος τὸ εἰσόδημα ἐχορησίμευεν εἰς λιτὴν διατήρησιν τῶν διδασκάλων, οὐδένα ἄλλον μισθὸν λαμβανόντων.

Ἐσφαλμένως δ' ἔτι κατελέγεται ἐν τοῖς ἐκπαιδευθεῖσιν ἐν τῷ Σχολείῳ τῶν Μηλιῶν καὶ ὁ Μιχαὴλ Σχινᾶς, διότι οὗτος ἐξεπαιδεύθη ἐν Βουκουρεστίῳ. Τὰ δ' ἐν σελ. 143 περὶ Ζηγορᾶς ἱστοροῦμεν, ὡς λίαν ἐλλιπῆ, δέοντι συμπληρώσεως. Ὁ χρόνος τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἐνταῦθα ἑλληνικοῦ Σχολείου εἶναι ἄγνωστος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ζηγορὰ ἐκτίσθη πιθανῶς κατὰ τὸν δωδέκκτον αἰῶνα καὶ ἠυξήθη κατόπιν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς Θεσσαλίας διὰ τῆς προσφυγῆς τῶν πεδινῶν αὐτῆς κατοίκων εἰς τὰ ὄρεα, πιθανὸν φαίνεται, ὅτι μικρὸν μετὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἐποχὴν συνέστη ἐν αὐτῇ καὶ τὸ ἑλληνικὸν Σχολεῖον. Ἐκ τῶν ἀρχαίων διδασκάλων τούτου οὐδεὶς μνημονεύεται· ἐκ δὲ τῶν μνημονευομένων ἀρχαιότερος εἶναι ὁ ἱερομόναχος Ζαχαρίας, μετ' αὐτὸν ὁ Παρκῆλ (ὃν ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς μονάσωντα ἐν Ἀγίᾳ Λαύρᾳ τοῦ Ἀθῶνος καὶ ἐκαῖθεν γράψωντα ἐπιστολὴν τὸ 1772 πρὸς τὸν Λιτῆα καὶ Ἀγράφον,) μετ' αὐτὸν Κωνσταντῖνος ὁ Λογιώτατος, εἴτα ὁ Νικόλαος Κασσαβέτης (1) ὁ Ἰωάννης Χουνῆς, Ἐπιφάνιος Δημητριάδης Σκιαθίος, Ἀντώνιος Οἰκονόμος Κασσαβέτης. Τοῦ Σχολείου ἡ διατήρησις ἐξησφαλίσθη καὶ ἡ βιβλιοθήκη ἐπλουτίσθη δι' ἀφιερωμάτων διχόρων αὐτῆς τέκνων καὶ κυριώτερον δι' Ἰωάννου τοῦ Πρίγκου (2), τῶν ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Γεωργίου Λαπατῶν, τῶν Πατριαρχῶν Προκαπίου καὶ Καλλινίκου.

Ἐπισημότεροι δὲ τῶν διδασκόντων ἐν τῷ Σχολείῳ τούτῳ εἰσὶν οἱ ῥηθέντες δύο Πατριάρχαι, ὁ Δημητριάδης Γρηγόριος, ὁ Σκοπέλου Ματθαῖος, οἱ ἀδελφοὶ Λαπάται, Κωνσταντῖνος Μαυρίκιος, Ῥήγας ὁ Φερζῆς, Ἀντώνιος ὁ Ζηγορᾶς (3), Εὐστάθιος ὁ Βεστιάριος, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Δανιὴλ Φιλιππίδης, Ἀνθίμος Γαζῆς, Νικόλαος, Ἀντώνιος καὶ Ἰωάννης οἱ Κασσαβέται καὶ ἄλλοι.

Μετὰ τὴν ἐν τῷ Β' κεφαλαίῳ ἐξιστόρησιν τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλλοχόρῳ ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἥτις πληροὶ 187 σελίδας, ἥτοι πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς ὅλης πραγματείας, ἐπιχειρεῖ ἐν τοῖς ἐπομένοις νὰ

(1) Μετέφρασε διὰ στίχων ὁμοιοκαταληκτικῶν εἰς τὴν κινὴν γλῶσσαν τὴν Πεντάτευχον· ἡ δὲ μετάφρασις του σώζεται παρὰ τοῖς συγγενεῖσιν αὐτοῦ ἀνέκδοτος.

(2) Οὗτος ἐτόπωσεν ἐν Ἀμστελδάμῳ τὸ 1767 ἰδίους ἀναλώμασι τὴν Ὀρθόδοξον ὁμολογίαν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρως.

(3) Συγγράψας τὰ ἔρως ἀποτελέσματα.

ἐκπληρώσει καὶ τοὺς λοιποὺς τοῦ προγράμματος ἑ-
ρουρ. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ι' κεφαλαίῳ ἀπὸ σελ. 187—
198 ἐκθέτει τίνες ἐκ τῶ χρονικῶ τούτῳ διαστήματι
συνέδραμον εἰς ἐκδόσιν βιβλίων. Ἀλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν
πλέον ποιεῖ ἢ, ἀναγνοὺς τὴν Βρετοῦ βίβλον περὶ τῆς
νεοελληνικῆς φιλολογίας, σημειοῖ ἐξ αὐτῆς τὰ ἐνό-
ματ' αὐτῶν καὶ τὰ βιβλία, ἃ οὗτοι ἰδίαις δαπάν-
αις ἐξέδωκαν· ὥστε τὸ μέρος τοῦτο εἶναι ἀ-
πλῶς πίναξ τῶν ὑπὸ τοῦ Βρετοῦ μνημονευομένων
ἀνδρῶν τούτων.

Ὁμοιον πίνακα προσθέτει ἀπὸ σελ. 198—202 ἐν
τῷ Θ' τμήματι τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου τῶν ἀνδρῶν,
ὅσοι ἰδίαις χρήμασι κατέστησαν ἢ συνετήρησαν ὑ-
πάρχοντα ἐκπαιδευτήρια εἰς τὰς πατρίδας των ἢ
ἀλλοχθῶ ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος καὶ ὑπερτον. Ὀνομάζων
δ' ἕνα ἕκαστον τούτων, παραπέμπει εἰς τὴν ἰδίαν
αὐτοῦ πραγματείαν, ὅπου ἐποιήσατο λόγον περὶ
αὐτῶν. Καὶ τοιαύτη βραχεῖα μνεία τῶν ἀνδρῶν
τούτων εἶναι εὐπρόσδεκτος· ἡ πρόθεσις τοῦ προ-
γράμματος ὅμως, ὅπερ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο
ὡς ἴδιον ὅρον τοῦ ζητήματος ἔθηκεν, ἦτο ἄλλη.
Ἀνεζητεῖ ὁπλοδὴ πλέον ἢ ἀπλήν τῶν ὀνομάτων δὴ-
λωσιν.

Μέγα καὶ ἰδιάζον ἴσως χαρακτηριστικὸν τῆς ἡ-
μετέρας φυλῆς νομίζομεν τὸ φιλόμουσον ταύτης,
ὅπερ ἐμφαίνεται οὐ μόνον ἐν τῇ ἀποκτήσει τῶν
γνώσεων δι' ἐπιπόνου καὶ ἐνδελεχοῦς μελέτης τῶν
ἐπιστημῶν καὶ γραμμάτων ἐν μέσῳ πολλῶν στερή-
σεων καὶ προσκομιμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ προθυμίᾳ
καὶ ζήλῳ, ὅν δεικνύουσι πολλοὶ τῶν ἡμετέρων, πεπαι-
δευμένοι καὶ ἀπαιδευτοί, πρὸς ἐνίδρυσιν ἐκπαιδευτι-
κῶν καθιδρυμάτων καὶ προίκισιν πρὸς αἰώνιον, εἰ δυνα-
τὸν, συντήρησιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀμφότερα ταῦτα
τὰ δείγματα τῆς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους φιλομαθείας
ζωηρότερα καὶ θαυμαστότερα φαίνονται ἐν τοῖς χρό-
νοις τῆς δουλείας καὶ πτωχείας τοῦ ἔθνους κατὰ τὸ
διάστημα τῶν τελευταίων τούτων χρόνων, καὶ οὐ
μικρὰν τιμὴν φέρουσιν εἰς αὐτὸ, καλῶς ποίων ὁ συγ-
γραφεὺς ἀνέγραψεν ἐν ἰδίῳ πίνακι τοῦ πονήματός
του τὰ ὀνόματα τῶν φιλομούσων τούτων ἀνδρῶν,
τὸ μὲν πρὸς δῆλωσιν τῆς εἰς αὐτοὺς ὀφειλομένης εὐ-
γνωμοσύνης παρὰ τοῦ ἔθνους, τὸ δὲ ὅπως ἡ ἀναγκρὴ
αὕτη συντελέσῃ πρὸς θέρμανσιν τῆς φιλοτιμίας καὶ
διέγερσιν τοῦ πρὸς τὰ καλὰ καὶ ἐθνωφελῆ ἔργα ζή-
λου τῶν συγχρόνων καὶ ἐπιγιγνομένων. Ἀλλ' ἡ ἀνα-
γραφὴ αὕτη τότε νομίζομεν δύναται ἐπιτυχέστερον
καὶ τελειότερον νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον,
ὅταν κοσμηθῇ διὰ χρωμάτων οἰκείων τῇ τοιαύτῃ
τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἀρετῇ, ὅπως προσελκύσῃ τῶν
συγχρόνων καὶ ἐπιγιγνομένων τὰ ὅμματα καὶ διε-
γείρῃ τὸν θαυμασμόν. Ἀπλῇ ὅμως καὶ ξηρὰ ὀνομά-
των ἀναγραφὴ δὲν ἐπιτυχάνει τοῦ σκοποῦ. Ἀπο-

δίδοντας τὴν βραχυλογίαν ταύτην εἰς τὸ βραχὺ τοῦ
χρόνου καὶ τὸ ἐλλιπὲς τῶν εἰδήσεων, ἃς ἠδυνήθη νὰ
συλλέξῃ ἐν τούτῳ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῶν τοιούτων
ἀνδρῶν, ἐλπίζομεν ὅτι εἰς τὸ μέλλον ἢ αὐτὸς ἢ ἄλ-
λος τις τῶν ἡμετέρων θέλει ἐκπληρώσει τὴν ἐθνικὴν
ταύτην ὀφειλὴν εἰς τοὺς γενναίόφρονας καὶ φιλομού-
σους ἐκείνους ὁμογενεῖς, οἵτινες ἤναπτον καὶ διετή-
ρουν καίοντας τοὺς φανοὺς τῆς παιδείας ἐν τοῖς ζο-
φεροῖς χρόνοις τῆς δουλείας καὶ ἀμαθείας τοῦ ἔθνους.

Ἐπιμελέστερα εἶναι συντεταγμένον τὸ Δ' κεφα-
λαίον τῆς πραγματείας, ὅπερ διαιρεῖ εἰς δύο τμή-
ματα, ἀνερευθὼν ἐν αὐτοῖς ἀπὸ σελ. 203—222 *Πό-
τε καὶ ποῦ κατὰ πρῶτον εἰσῆχθη ἡ τυπογραφία
καὶ τίνα πρῶτον τυπωθέντα βιβλία εἰς Ἑλλη-
νικὴν γλῶσσαν*, λόγον ποιούμενος ἐν μὲν τῷ Α' τμήματι
περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἑλληνικῶν τυπογρα-
φείων, ὅσα ἦσαν Ἑλλήνων κτήμα, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς
ἐκδοθέντων βιβλίων ἀπὸ τῆς εὑρέσεως τῆς τυπογρα-
φίας, ἐν δὲ τῷ Β' περὶ τῶν ἐν ἑλληνικῇ γῇ ἐνιδρυθέν-
των μέχρι τοῦ 1832.

Ἐν τῷ Ε' κεφαλαίῳ πραγματεύεται συνοπτικῶς
ἀπὸ σελ. 223—227 περὶ τῶν πρώτων ἑλληνικῶν
ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν συγγραμμάτων ὅσα ἐξε-
δόθησαν μέχρι τοῦ 1824.

Ὡσαύτως συνοπτικῶς πραγματεύεται ἐν τῷ ΣΤ'
κεφαλαίῳ τὸν λίαν σπουδαῖον ὅρον τοῦ ζητήματος,
ἀνερευθὼν πόσον ἐπεμήρησαν τὰ γράμματα εἰς
τὴν τοῦ ἔθνους ἀναγέννησιν. Εὐστόχως μὲν περι-
γράφει ἐν τούτῳ τὴν τῶν κατακτητῶν Τούρκων ἀ-
ναισθησίαν καὶ ἀδιαφορίαν ἐν τῇ ἰδρύσει καὶ συντη-
ρήσει ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων καὶ ἐν τῷ τρόπῳ
τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων παιδῶν, ἧτις πολ-
λαχοῦ κύριον σκοπὸν εἶχεν οὐχὶ τοσοῦτον τὴν με-
τάδοσιν γνώσεων, ὅσον τὴν διέγερσιν τοῦ πνεύμα-
τος διὰ τῆς ζωηρᾶς ἀπεικονίσεως τοῦ λαμπροῦ καὶ
ἐνδόξου παρελθόντος τοῦ ἔθνους καὶ τὴν ἐνίσχυσιν
τούτου εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν θείων τῆς ἡμε-
τέρας Ἐκκλησίας δογμάτων καὶ τὴν ἀποσβέσιν
παντὸς ἑτεροδόξου κατ' αὐτῆς ὀλεθρίου μηχανήμα-
τος. Ὅσα περὶ τούτου μετὰ ψυχικῆς ζέσεως λέγει
εἰς κείρια καὶ ὀρθὰ, ἀλλ' ὀλίγα καὶ ἀνεπαρκῆ πρὸς
ἐξακρίθωσιν τοῦ προκειμένου καὶ σαφῆ δῆλωσιν τῆς
μεγάλης σημασίας, ἣν ἔσχον τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς
δικανοητικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ ἔθνους, καὶ διὰ ταύτης
ἐπὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως μετὰ μα-
κρὸν καὶ αἵματηρὸν ἀγῶνα, πρὸς ὃν ἐνισχύετο ὑπὸ
τῆς μελέτης τῶν μνημείων τῶν ἑαυτοῦ προγόνων
καὶ τῆς ἐντεῦθεν πηγαζούσης πεποιθήσεως, ὅτι ἀ-
δύνατον ἦτο νὰ ζῇ ἐπὶ πλέον ὑπὸ ζυγὸν βαρβάρων
καὶ ἀγρίων κατακτητῶν τοσοῦτον ἐνδόξον καὶ λαμ-
πρὸν παρελθὸν ἔχον.

Μετὰ ταῦτα ἔπεται τελευταῖον τὸ Ζ' κεφάλαιον

ἀπὸ σελ. 228 μέχρι τέλους, ὅπερ διαιρείται εἰς δύο τμήματα. Καὶ ἐν μὲν τῷ α' ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα μόνον 1048 λογίων τοῦ ἔθνους ἀνευ τινὸς προσθήκης περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς παιδείας ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν, περικεκομμένου ἐκάστοτε τοῦ θέλοντος μαθεῖν ταῦτα εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν τοῦ Βρετοῦ, ὅπου γίνεται πῶς λόγος περὶ αὐτοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὴν πραγματικὴν ταύτην, ἐνθα ἐμνημόνευσέ τινας αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς ἢ εἰς ἄλλην πραγματικὴν ἀνέκδοτον, τὴν βιογραφικὴν συλλογὴν Πανηγυρίου Ἀραβικαντινοῦ, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ζαβείρα.

Ἐκ τῆς ἀναγραφῆς ταύτης 35 μὲν λόγοι ἀνήκουσιν εἰς τὸν 16 αἰῶνα, 91 δὲ εἰς τὸν 17, 462, εἰς τὸν 18, 355 εἰς τὸν 19 καὶ 405 εἰς τὸν ἡμέτερον ἀπ' ἀρχῆς τούτου μέχρι τῆς ἐλληνικῆς ἐπικρατείας τοῦ 1821· ἐκ τοῦ ὅλου τούτου ἀριθμοῦ περὶ τοὺς 300 ἦσαν κληρικοί.

Μετὰ τὴν ἀνακατατάξιν ταύτην προσθέτει ὁ συγγραφεὺς ἐν σελίδι 270, ὅτι ὁ τοῦ Ζαβείρα κατάλογος τῶν Ἑλλήνων λογίων, ὁ ὑπάρχων ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν Βιβλιοθήκῃ ἀνέκδοτος, περιλαμβάνει περὶ τοὺς 500 μόνον, ἀκμάσαντες ἀπὸ τοῦ 16 αἰῶνος μεσοῦντος μέχρι τοῦ ἡμετέρου, ἐξ ὧν ἀραιοῦνται περὶ τοὺς 20 ὡς δις ἀναφερόμενοι ἄλλοις ὀνόμασιν ἐν τῷ καταλόγῳ αὐτοῦ· ὥστε ἐξάγει ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἀνεῦρε (1) περὶ τοὺς 450 λόγιους τέως ἀγνώστους ἐκτὸς τῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, προλέγων, καὶ τοῦτο ὀρθῶς βέβαιον, ὅτι δι' ἀκριβεστέρως ἐρεῖνης θέλουσιν ἀνευρεθῆ εἰς πλείότεροι.

Ἐν τῷ β' τμήματι τοῦ κεφαλαίου τούτου προσθέτει ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ σελ. 173 μέχρι τέλους κατ' ἀλφαριθμητικὴν σειρὰν, ἐπίτομον βιογραφίαν τῶν ἐξοχωτέρων σοφῶν ἀνδρῶν, «ὧν τὰ ὀνόματα μνημονεύονται καὶ εἰς τὸν προεκτεθέντα κατάλογον,» ἀρκούμενος εἰς τὴν βιογράφησιν 56 μόνων, περὶ ὧν λέγει ὀλίγα μόνον, ὅσα φαίνονται αὐτῷ ἀρκούντα πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐν λόγοις σημασίας αὐτῶν, τὸν δὲ θέλοντα πλείω μαθεῖν περὶ τούτων πέμπει πάλιν εἰς τὰ τοῦ Βρετοῦ, Ζαβείρα καὶ Ἀραβικαντινοῦ πονήματα. Ἐν ταῖς βιογραφίαις τούτων παρεμβάλλει καὶ τινες λέξεις περὶ τῆς δόξης τῶν κορυφαίων λογίων, περὶ τῆς γρηγομένης ἡμῶν γλώσσης, ὅπως οὕτως ἐκπληρώσῃ καὶ τὸν τελευταῖον τοῦ προγράμματος

(1) Ἐν τῷ προλήγῳ σελ. 7' «Κομπάξ», λέγει, ὅτι περὶ τοὺς 150 ἐκ τῶν τῆς προτελευταίας ἐποχῆς λογίους ὁ ξ = μ = τ α λ λ ε υ σ α μ η ν διὰ ἐπιπόνου ἀναδιφύσεως, τοὺς πλείστους καθ' ἐκκλησίαν ἀμνημονεύτους καὶ λεληθότας, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἄλλους σχεδὸν τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους ἐκ τῶν ἀκμασάντων ἀπὸ τοῦ 1804 μέχρι τοῦ 1821. «Προσὸν ἔμω, καὶ ἄ καὶ πρότερον ἐν σελ. 19 εἶπόμεν, ὅπως οἱ ἀνευρισκόμενοι καὶ ἐν ταῖς λογίαις ἀναγραφόμενοι ὡσὶν ἀληθῶς λόγοι, καὶ μὴ κατατάσσωμεν εἰς τούτους καὶ τοὺς τὰ κοινὰ γράμματα μέλις εἰδότες, καὶ οὕτω γινόμεθα καταγέλαστοι τοῖς ἀλλοφύλοις ἐπὶ ματαίᾳ καὶ ἀπειρεκάλῳ φιλετιμίᾳ.

ὅρον, δι' οὗ ζητεῖται· νὰ ἐξετασθῇ τὸ περὶ ταύτης φρόνημα Κοραῆ, Κοδρικᾶ, Βιλκρᾶ, Ψαλίδα, Δούκα, Κομνητᾶ καὶ ἄλλων. Ἀλλὰ πᾶντα ὡς ὀλίγα ἐν προόδῳ λεγόμενα, οὐδόλως ἀρκούσι πρὸς ἀκριβὴ τοῦ ὅρου διασάφησιν.

Ἐν τέλει τοῦ ὅλου ἔπεται ἀλφαριθμητικὸς πίναξ τῶν πόλεων καὶ τόπων, ὅπου ὑπῆρχον λόγου ἄξια ἐκπαιδευτήρια μέχρι τῆς ἐπικρατείας.

Τοιαύτη τῆς πραγματικῆς ταύτης ἦτε ἔκτασις καὶ οἰκονομία καὶ τὸ πραγματικόν. Ἰπολείπεται· ἔτι νὰ εἴπωμεν ὀλίγα καὶ περὶ τοῦ λεκτικοῦ αὐτῆς.

Ἡ γλῶσσά, πλὴν τῆς κακογραφίας, περὶ ἧς ἦδη εἴρηται, καὶ «τῆς ἐνθόλιας εἰς καλλιπεῖς φράσεις καὶ ἀνθηρὰς καὶ ἐπικόμενους λέξεις,» ἦν σφόδρα καὶ ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν σελ. 8' τοῦ προλόγου, καὶ ἦν ἡμεῖς οὐδόλως νομίζομεν ἔλλειψιν (καθότι τοιαῦτα κοσμήματα ἰδιά εἴτι μᾶλλον ρητορικοῦ καὶ ἐπιδεικτικοῦ λόγου ἢ πραγματικῆς φιλολογικῆς οἷα καὶ ἡ προκειμένη) ἔχει ἄλλας ἀληθεῖς ἔλλειψεις. Τοιαύτας κρίνομεν τὸ πλῆθος τῶν ὀρθογραφικῶν ἀμαρτημάτων, ἅτινα εὕρισκε ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον εἰς τὸ διὰ κρείττονος, καλλιγραφούσης δηλαδὴ ἀλλ' ἀμυθεστέρως χειρὸς ἀντιγεγραμμένον μέρος, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κακῶς γεγραμμένον καὶ δυσανάγνωστον. Ἡ ἔλλειψις αὕτη ἐλέγχει, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἄλλο τι, ἀδιαφορίαν καὶ ἀκηδεῖαν τοῦ συγγραφέως· διότι ἡδύνατο οὗτος ὅπωςδὴποτε νὰ διορθώσῃ τὰς ἀνορθογραφίας καὶ νὰ πέμψῃ τὸ πόνημα καθαρὸν τοῦλάχιστον τοιοῦτων κηλίδων.

Ἄλλην ἔλλειψιν τοῦ λεκτικοῦ νομίζομεν τὰς ἀπροσφυστάτας μεταφορικὰς σημασίας τινῶν λέξεων· ὡς ἐν τῷ προλόγῳ, ἐνθα λέγει ὅτι δι' ἐπιπόνου ἀνασκαφῆς εὑρε νέας πηγὰς, σημαίνων οὐχὶ τὴν κυρίως ἀνασκαφὴν, ἀλλὰ τὴν ἐρευναν καὶ μελέτην πρὸς ἀνεύρεσιν ἀγνώστων προσώπων καὶ πραγμάτων. Ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐξεμεταλλεύσατο πολλοὺς λόγιους ἀντὶ τοῦ ἀνεῦρεν ἢ ἀνεκάλυψεν· ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα ἀναβλάστησε τοιοῦτους μυσταγωγούς, ἦτοι διδασκάλους.

Ἔτι δὲ χρῆσιν λέξεων ἀνοικείων εἰς τὴν ἔννοιον ἢ κκοζήλων· ὡς ἐν σελ. 30 «ἡ Σχολὴ διευθυνθεῖσα μετὰ ζήλου καὶ ἀφθόγῳ ἐπικαρπίας. Πανταχοῦ «ἐκπαιδευτικὴ κατάστασις.» Τὰς ἐνιχοῦ ἀπικνωμένας νεοχαικείους λέξεις ὡς ἐπικόμενος· ἐν σελ. 5 πλείστοι σοφοὶ ἐξεπατριώθησαν διὰ πικνότη· ἐν σελ. 6 ἔσπευδον προμνηστεῦσαι ἀρωγὴν πρὸς ἀναζώωσιν τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας· αὐτόθι·

Ἐλκύων τὴν συμπάθειαν εἰς πραγματίωσιν τῶν ἐλπίδων· ἐν σελ. 9 τῶν ἐν Ἀθήναις φωτοδυστῶν, οἷος ὁ Ἰππίας καὶ Πρωταγόρας. Τὴν μετὰ μίαν ἢ δύο λέξεις μεταθέσιν τοῦ ἀναφορικοῦ ὅθεν, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσιν νῦν συνήθειαν τῶν πολλῶν, οἷτινες νο-

ζονσι χαριέστερον νὰ μὴ προτάσσωσι τὸ μόνον τοῦτο, ὅπως ἀπικτεῖ ἡ φύσις τῶν ἀναφορικῶν.

Πρὸς τοῦτοις ἡμικρημέναις σημασίαις ῥημάτων ὡς ἐν σελ. 46 τὰς διελθοῦσας μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκατονταετηρίδας, ἀντὶ τοῦ, περελθούσας ἢ ἀπλῶς τὰς μετὰ τὴν ἄλωσιν.

Ἀποπερικοῦντες ἐνταῦθα τὴν κρίσιν τῆς ῥηθείσης πραγματείας, ὁμολογοῦμεν ὅτι μ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις, ὧν πολλάς βεβαίως ἤθελε διορθώσῃ καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς ἐν δευτέρῃ καὶ τρίτῃ ἐπιθεωρήσει, ἔχει αὐτὴ οὐ μικρὰν ἀξίαν διότι μετ' ἀξιοπείρου ἀληθῶς ζήλου συνέταξεν αὐτὴν ἐκθέσας τὰς ἰδίας δόξας καὶ εἰκασίας περὶ πολλῶν τῆς ὑποθέσεως ζητημάτων, καὶ λίαν ἐπιμελῶς συναγαγὼν πάνθ' ὅσα ἡδυνήθη νὰ εὔρῃ εἰς τὰ προσιτὰ αὐτῷ ἑλληνικὰ συγγράμματα, ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα. Οὕτω δὲ ποιήσας, συνόψωνε πραγματείας, περιλαμβάνουσαν πάντας τοὺς ὅρους τοῦ ζητήματος, καὶ ἐπιχεύουσαν οὐκ ὀλίγον φῶς εἰς τὸ σκοτεινὸν τοῦτο μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου γένους.

Πεποιθαρμεν δὲ ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν θέλει βαρυθυμήσῃ οὔτε δυσχερεσθῇ διὰ τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἡμῶν, ἀνχολογίζόμενος ὅτι, ὡς αὐτὸς αὐτότερος κατέβηκε κόπους ἵνα καὶ τὴν ὕλην συνάξῃ καὶ τὸ εἶδος μορφώσῃ καὶ τὰς ἐκυτοῦ ἰδέας ἐκθέσῃ καὶ τὰς τῶν ἀντιδοξούντων ἀνατρέψῃ, τὰ πάντα δεύτερα ποιούμενος, καὶ μόνον ἓν καὶ κύριον ἔχων σκοπὸν, ἵνα εἰς τὸ ἀκριδὲς καὶ τέλειον, ὅσον ἔνεστι, προσεγγίσῃ, οὕτω καὶ οἱ κριταὶ ὀφείλουσι νὰ ἐκτελέσωσιν εὐσυνειδήτως τὸ ἐκυτῶν καθήκον, ἐκφέροντες ἐν φιλαληθείᾳ τοιαύτην κρίσιν, ὅποια δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς ἀγωνιζομένους εἰς ἔργα καθόσον ἐνδέχεται τελειότερα.

Πεποιθαρμεν ἔτι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς θέλει φιλοτιμηθῇ καὶ τὰ παρεσπρήσαντα σφάλματα διορθώσας καὶ τὰς ἐλλείψεις ἀναπληρώσας νὰ καταστήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ πληρέστερον καὶ τελειότερον, καὶ οὕτως ἀποτελεσθῇ νὰ ἐκδώσῃ ποτὲ διὰ τοῦ τύπου πρὸς τιμὴν τῆς εὐάνδρου καὶ φιλομούσου Ἡπείρου καὶ πρὸς κοινὴν τοῦ ἔθνους ὠφέλειαν.

Μεταδίδομεν ἤδη εἰς τὸ ἕτερον τῶν πονημάτων, τὸ φέρον ἐπὶ κεφαλίδας ἐκ τῆς λογικῆς τοῦ Εὐγενίου τὰς εἰς τὴν ὑπόθεσιν καταλληλοτάτας ταύτας ῥήσεις.

«Τοιοῦτους δῆτινας φιλοσοφίας καρποὺς, ἀθλίως καίτοι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐκβαρβρωθεῖσας, ἐκ διχλειμμάτων ἢ Ἑλλὰς ὥφθη φέρουσιν. Ἐφ' ὧν μηδεὶς ἡμῖν τῶν ἀλλογενῶν νημεσήσειεν ἐπικυχωμένοις. Οὐδὲν γὰρ ὥςτινες τῶν ἀρτιπλούτων ἀγροίκως τοῖς παροῦσιν ἡμεῖς ἐπιδεικνυόμεν, ἀλλ' ὡς ἐκ πλουτούντων ἤδη πενόμενοι, τοῖς περιλειφθεῖσιν ἐπαγαλλόμεθα, ἅμα μὲν τῆς πάλαι ἀφρονίας τὴν μνήμην φέροντες,

ἅμα δὲ καὶ τὴν πρώτην ἐπανελθούσεσθαι οὐκ ἀπελπίζοντες εὐετηρίαν, εἴποτε τοῖς καθ' ἡμᾶς εὐμενῶς ἡ πρόνοια ἐπιβλέψῃεν.» σελ. 40 § 58'.

Τὸ πόνημα τοῦτο πληροῖ περὶ τὰς 4200 σελίδας τοῦ λεγομένου ὁγδοῦ μεγέθους, ὧν 78 περιλαμβάνουσι τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν Σχολείων, 42 τὰ τῶν ἑλληνικῶν τυπογραφείων, 5 τὰ τῶν ἐφημερίδων, 96 τὰς περὶ τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης δοξασίας τῶν ἡμετέρων λογίων, αἱ δὲ ὑπόλοιποι 960 περίπου βιογραφίας πολλῶν ἐκατοντάδων λογίων, ἀκμασάντων ἀπὸ τοῦ 18' μέχρι τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀρχομένου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέρος εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον τῆς πραγματείας ταύτης, ὅπως τῆς ἑτέρας ἢ τῶν Σχολείων ἱστορία. Ὅθεν καλῶς ποιῶν ὁ συγγραφεὺς ἐπιγράφει αὐτὴν *Βιογραφίας τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βουλαντίου μέχρι τῆς ἐθνεγερσίας*, καὶ οὐχὶ ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ ἐκ μετριοφροσύνης καλεῖ «*σχεδίσμα πολλὰς ἔχον ἐλλείψεις, ὅπερ βεβαίως κατατρωθὲν μηδὲ κἄν ἄπχ' ἐπεθεώρησε.*»

Περὶ τοῦ πονήματος τούτου καθόλου ἀποφαινόμενοι, λέγομεν ὅτι εἶναι ὕλη πολύτιμος εἰς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ 18' αἰῶνος λήγοντος μέχρι τοῦ 19' ἀρχομένου, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπιστημονικὴ πραγματεία. Ἐπειδὴ ἐκτὸς τῆς σελιδώσεως καὶ εἰς τμήματα διαιρέσεως τῆς ὕλης, οὐδὲν ἄλλο χαρακτηριστικὸν ἔχει καλῶς συντεταγμένου πονήματος. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ τμήματα δὲν εἶναι πάντα πυμπειπληρωμένα ὑπόσχεται ὅμως ὁ συγγραφεὺς νὰ συμπληρώσῃ αὐτὰ, προσθέτων καὶ ἄλλην ὕλην, ἣν ὡς λέγει συνήγαγεν ἤδη, ἀλλὰ δὲν ἡδυνήθη ν' ἀντιγράψῃ καὶ πέμψῃ εἰς κρίσιν. Ἐς τοιοῦτο λοιπὸν ἐξεταζόμενον τὸ ῥηθὲν πόνημα εἶναι λόγου πολλοῦ ἀξίον, διότι ἡ περιεχομένη ἐν αὐτῷ ἄφθονος καὶ σπουδαία ὕλη, προσσηκόντως ἐπεξεργασθεῖσα, οὐ μόνον τοὺς κυριωτέρους τοῦ ζητήματος ὅρους δεόντως θέλει ἐκπληρώσει, ἀλλὰ καὶ πῶς πλεῖστον διαχύσει εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ τοῖς πολλοῖς ὧς ἀγνωστον χρονικὸν τοῦτο διάστημα τῆς διανοητικῆς ζωῆς τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ἐπειδὴ γνωστοποιεῖ ἄνδρας βαθείας καὶ ποικίλης παιδείας, πολυγράφους συγγραφεῖς, ἀκμαίτους διδασκάλους καὶ γενναίους προμάχους τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας, ἀντιτασσομένους κατὰ τῶν ἐπιβούλων τῆς ἀλλοδοξίας ἐπιδρομῶν διὰ θερμοῦ λόγου καὶ δξυτάτης γραφίδος.

Εἶναι βέβαια θαυμασία ἡ φιλοπονία τοῦ συναγαγόντος τοσαύτην καὶ τοιαύτην ὕλην, δι' ἣν ἐπείνων πολλῶν ἀξίος κρίνεται· ἐπειδὴ ἀνεζήτησε ταύτην οὐ μόνον εἰς τὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ συγγράμματα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτερόγλωσσα πολλὰ καὶ διάφορα, ὅσα

ἡδυνήθη ν' ἀνέυρη καὶ ἀναγνώσῃ ἐν τῷ τοῦ ἀγῶνος τούτου χρόνῳ, δηλῶν πανταχοῦ ἀκριβῶς καὶ τὴν πηγὴν, ὅθεν ἔλαβε τὴν ὕλην· λυπηρὸν ὅμως, οὐχὶ ὅτι δὲν ἡδυνήθη ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ νὰ ρυθμίσῃ καὶ διατάξῃ τὴν ὕλην ταύτην, διότι τοῦτο δυνατόν νὰ ἐκτελέσῃ καὶ ὕστερον, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι δὲν ἀπέκτησεν ἤδη, ὡς πρωτόπειρος ἴσως εἰς τοιαύτας συγγραφάς, πάσας τὰς ιδιότητας, αἱτινές εἰσιν ἀναγκαῖαι καὶ ἀπαραίτητα προσόντα δοκίμου συγγραφέως· μάλιστα δὲ ἡ περὶ τὴν γλῶσσαν ἀσθένεια αὐτοῦ γίνεται πανταχοῦ καταφανής, ὡς καὶ ἡ ἑλλειψὶς φιλολογικῆς ἀκριβείας. Αἱ δύο αὗται ἑλλείψεις διὰ τοῦτο ἐξαίρονται ἐνταῦθα τῶν ἄλλων, ὅσαι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ πονήματι τούτῳ, διότι εὐκολώτερον δύναται ὁ τοῦτο φιλοπονήσας ν' ἀποφύγῃ αὐτάς ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ φιλοπονίας.

Τοιαῦτα γενικῶς εἰπόντες περὶ τοῦ πονήματος τούτου, ἐπιχειροῦμεν νῦν τὴν καθ' ἑκάστα ἐξέτασιν αὐτοῦ καὶ ἀντιπαραβάλλομεν πρὸς τὸ ἕτερον.

Πρῶτον ἐν ἀμφοτέροις παρτηρεῖται ἡ αὐτὴ σχεδὸν περὶ τὴν γλῶσσαν πλημμέλεια, ὥστε δύσκολον ν' ἀποφανθῶμεν, πότερον εἶναι κατ' αὐτὴν ὑποδεέστερον. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι ἐν τούτῳ δεικνύεται πλεονέκεια δεξιότητος καὶ εὐκολία ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἐννοιῶν καὶ πλεονέκεια ποικιλίας καὶ χάρις τοῦ λεκτικοῦ, ὅπερ ἐμφαίνει πλεονέκειαν ἀσκήσιν ἐν τῷ γράφειν. Ἀλλ' αἱ ἀρεταὶ αὗται ἀσχημίζονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν γλωσσικῶν κηλίδων, ὑφ' ὧν καὶ τὸ πρῶτον πόνημα. Ἐπειδὴ ἐκτὸς τῶν ἀνορθογραφιῶν, αἱτινές εἶναι ὀλιγώτεραι τῶν ἐν τῷ ἑτέρῳ πονήματι, ἀπαντῶνται πολλαχοῦ πολυειδῆ γλωσσικὰ ἀμαρτήματα· ὡς

α) Ἐναλλαγαὶ τοῦ γένους τῶν ὀνομάτων ἢ τῆς καταλήξεως· φοβεροὶ λαίλαπες ἀντὶ φοβεραὶ μετὰ τῆς συμβίβης ἀντὶ συμβίου.

β) Ἡμικρημένοι ἐθνικῶν ὀνομάτων τύποι· ἐν σελ. 320 Ναύπλιος τὴν πατρίδα ἀντὶ Ναυπλιεύς.

γ) Ἡμικρημένοι σχηματισμοὶ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐν σελ. 983 περὶ βορείου σέλατος ἀντὶ σέλαος· 631 δεκαεξέτης ἀντὶ ἐκκαίδεκέτης· 709 τὸ δοῦν ἀφορμὴν ἀντὶ δόν· 797 ἀναξιοπάσχει ἀντὶ ἀναξιοπαθεῖ.

δ) Ῥημάτων τύποι ἐνεργητικοὶ ἀντὶ παθητικῶν καὶ μέσων καὶ τὰν ἀπάλιν· ἐσεβήσθη ἀντὶ τοῦ ἔτυχε σεβασμοῦ ἢ ἦτο σεβαστός· 778 δεξιωθεὶς εὐμενῶς καὶ συμβουλευθεὶς διέμεινεν ἐν Ρωσσίᾳ ἀντὶ τοῦ, ὅν εὐμενῶς δεξιωσάμενοι καὶ συμβουλευθέντες οἱ Ρῶσοι· 702 φιλοτιμῶν τοὺς ἀκροωμένους· μόνον φιλοτιμούμενος εἶναι ἐν χρήσει· 2 ἐκλιπομένης ἀντὶ ἐκλιπούσης.

ε) Ἐναλλαγαὶ χρόνων· ὡς ἐν σελ. 4 στιγμαίως ἐπικραμαμένην ἀντὶ ἐπικραμασθεῖσαν.

ς) Ἀτοπος χρῆσις τοῦ μήτε ἀντὶ οὔτε.

ζ) Κακοσύντακτα· 722 ἐκμαθὼν τὴν ἱατρικὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀντὶ παρὰ τοῦ πατρὸς· 791 ἤκουσε τὰ μαθήματα ὑπὸ τινος ἀντὶ παρὰ τινος.

η) Ἐσφαλμέναι σημαίνει ὀνομάτων καὶ ῥημάτων· ὡς ἐν σελ. 409 φρενίρεις οἱ ἱκσουῖται ἀντὶ μαινόμενοι ἢ παράφρονες· 513 ἐνεδήμησεν ὁ Μελέτιος εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλ' ἡ πόλις αὕτη δὲν ἦτο δῆμος ἢ πατρὶς τοῦ Μελετίου, ὥπως ἐνδημῇ ἐν αὐτῇ.

θ) Κακόζηλα καὶ διθυραμβικά· ὡς ἐν σελ. 4 τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τῆς θείας προνοίας μεταφυέν ἐπὶ τῆς γῆς ἀντὶ τοῦ μετοικισθέν· 2 Ἕλληνες στρατηγοὶ ὠδήγουν τὰς σημαίας ἀντὶ τοὺς στρατοὺς· 52 ἠρδούοντο οἱ βουλευμένοι ἀντὶ οἱ διψῶντες· 80 ἐν τῇ τέφρᾳ τοῦ ναυγίου· 599 ἀξίων δικαιώματα κατοχῆς· 626 ἡ εἰρήνη ἠνάγκασε τοὺς κατακτητικούς σκοποὺς τῆς Αὐστρίας· 939 ὑπὸ τῆς δαφνοστεφούς φλογὸς τοῦ Μεσολογγίου.

ι) Ἐπὶ τούτοις καὶ τοῦ ἀναφορικοῦ ὅθεν ἄτοπος μετάθεσις μετὰ μίαν ἢ δύο λέξεις ἀπαντᾶται πανταχοῦ.

Καὶ ἐν τῇ μεταφράσει λατινικῶν ὀνομάτων δὲν εἶναι ἀκριβής· ἐν σελ. 127 Κικέρωνος Κάτων μείζων ἀντὶ Κάτων πρεσβύτερος. Ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἀντιγραφῇ ἑλληνικῶν στίχων καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν.

Τοιαῦτα γλωσσικὰ ἀμαρτήματα ὑπάρχουσιν ἐν πάσῃ τῇ πραγματείᾳ, τὰ ὅποια μὴ δυνάμενοι νὰ σημειώσωμεν πάντα, προτρέπομεν τὸν συγγραφεὴ ἐν δευτέρᾳ ἀναγνώσει νὰ διορθώσῃ αὐτὸς, μάλιστα δὲ τὰ ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ Σχολείων διατριβῆς, ἐνθα πολλά εἰσι κατὰ λέξιν καὶ ἐννοιαν κακοσύντακτα ἢ ἀντιφαστικά, καὶ ὡς τοιαῦτα ἀσχημίζουσι πολὺ τὴν πραγματείαν τοῦ ἐν ἀρχῇ μάλιστα προτασσόμενα.

Τὸ δὲ πραγματικὸν τοῦ πονήματος τούτου εἶναι πολὺ πληρέστερον καὶ τελειότερον ἢ τὸ τοῦ ἑτέρου· διότι ὁ συγγραφεὺς ἀναγνούς πολλὰ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ καὶ τῇ λατινικῇ καὶ γαλλικῇ καὶ ἰταλικῇ γλώσσῃ συγγράμματα, συνήγαγεν ἄφθονον ὕλην καὶ ἐξέθηκε τὴν ἱστορίαν τῶν Σχολείων καὶ μάλιστα τὰς βιογραφίας τῶν λογίων τοῦ ἔθνους πολὺ ἀκριβεστέρον. Ἀλλ' ἐν τῷ ὑπερτερῷ τὸ δεύτερον πόνημα τοῦ πρώτου κατὰ τὸ ποσόν, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸ ποιόν, ἀνέγνωμεν ὅμως ἐν αὐτῷ καὶ τινὰ ἀνεπιτυχῶς ἢ ἡμαρτημένως εἰρημένα, τὰ ὅποια σημειώμεν ἐνταῦθα. Εἰκάζοντες ὅμως ὅτι καὶ ἄλλα ὅμοια ἀμαρτήματα ὑπάρχουσιν ἐν τῷ πονήματι, ὧν εἰς ἀνακάλυψιν ἀπῆρταιτο περιζήτησις ἐν βιβλιοθήκαις καὶ ἀνάγνωσις πάντων τῶν συγγραμμάτων, ἐξ ὧν ὁ συγγραφεὺς ἠρύσθη τὴν ὕλην, καὶ παραβολὴ ἀκριβὴς τῶν ἐν αὐτοῖς πρὸς τὰ ἐν τῷ κρινομένῳ πονήματι, ἐπαμεί-

νως χρόνος πολὺ μικρότερος τοῦ ὑπολειπομένου εἰς ἡμᾶς πρὸς κρίσιν, προτρέπομεν αὐτὸν νὰ ἀναθεωρήσῃ ἐπιμελέστερον τὰς πηγὰς, καὶ διορθώσῃ οὐχὶ μόνον τὰ ὑφ' ἡμῶν σημειούμενα ἐνταῦθα ἀμικρήματα, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅ,τι τοιοῦτον ἤθελεν εὑρεθῇ διὰ τοιαύτης ἐπιμελεστεράς ἀναθεωρήσεως.

(Ἐπικαί τὸ τέλος.)

ΜΟΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΕΝ ΑΜΕΡΙΚῃ.

Ἐξεδόθη πρό τινων ἐτῶν ἐν Γαλλίᾳ βιβλίον «Τρία ἔτη ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις» (*) ἐπιγραφόμενον, ἐν ᾧ ἐξιστοροῦνται τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα τῶν Ἀμερικανῶν. Διαιρεῖται δὲ εἰς εἴκοσι κεφάλαια, ὧν ἕκαστον πραγματεύεται ἐν ἀντικείμενον, οὗτινος τὸ πλάγιον παράδοξον καὶ διὰ τοῦτο ἀπίστευτον ἐν Εὐρώπῃ, ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν ἐγγυωρίων ἐφημερίδων, τῆς διοικήσεως ἢ καὶ αὐτῶν τῶν δικαστηρίων. Ἡ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ πονήματος τούτου τέρψις εἶναι μεγίστη· αὐξάνει δὲ τὸ ἐπαγωγὸν αὐτῆς ἡ εὐφυΐα τοῦ συγγραφέως. Νομίζοντες ὅτι θέλομεν εὐχαριστήσαι τοὺς ἀναγνώστας τῆς *Παρθένου*, θέλομεν μεταφέρει μετὰ τινος συντομίας εἰς τὰς στήλας αὐτῆς τὰ περιεργότερα τῶν κεφαλαίων, ἵσως δὲ καὶ πάντα, μὴ ἀναδεχόμενοι ὁμῶς καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μεταφέρωμεν καὶ τὴν χάριν τῆς ἀρηγήσεως.

Α'.

Ὁ ξένος ἐν Ἀμερικῇ.

Δεκατρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν ἐξ Ἀθήνης (1852) κατεπλεύσαμεν εἰς Νεοεβόρακον. Ἡ πόλις αὕτη, κειμένη ἐπὶ τῆς νήσου Μανάταν, ἀνῆκε κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς Ὀλλανδοὺς καὶ ὠνομάζετο Νέον Ἀμστελντάμον· τὸ 1664 ὁμῶς, μεταβῆτα εἰς τὴν κυριότητα τοῦ δουκὸς τοῦ Ἐσδαράκου, ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, μετέβηκε καὶ ὄνομα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὴν θέσιν ἔχει προσφυστάτην εἰς ἐμπορίαν, καὶ ὠραιοτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη εἶναι, οἱ ἐγγύωριοι ὠνομάζουσιν αὐτὴν αὐτοκρατορικὴν. Ὁ λιμὴν αὐτῆς εἶναι μεγαλοπρεπέστατος, καὶ ὡς ἔχων εἴκοσι πέντε μιλίων περιφέρειαν, δύναται νὰ περιλάβῃ τοὺς μεγίστους στόλους τοῦ κόσμου.

Ἐνταῦθα ἐρχόμενος κατὰ πρῶτον ὁ ξένος θαυμάζει τὴν ἀνεκδιήγητον κίνησιν τῶν πλοίων καὶ τῶν ἀνθρώπων. Μία δὲ μόνη ῥιπὴ ὀφθαλμοῦ ἀρκεῖ νὰ δείξῃ εἰς αὐτὸν ὅποια ἡ ἀδάμκτος ἐνέργεια λαοῦ εἰς ἄκρον φιλοπόνου, ἐργαζομένου ἵνα ζῆσῃ καὶ ζῶντος ἵνα ἐργασθῇ, τὴν ἐμπορίαν καὶ μέσον καὶ σκοπὸν

ἔχοντας καὶ κερδαίνοντας χρήματα ὅπως κερδήτη πλείονα. Ἀλλὰ καὶ μία μόνη ὀφθαλμοῦ ῥιπὴ ἀρκεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ἐμφυτον ἔχει τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας ὁ δημοκράτης ἐκεῖνος λαός.

Πάντες, καὶ ὑπηρέται ξενοδοχείων, καὶ ἀμικρήματα, καὶ ἡνίοχοι, φοροῦσι μαῦρον ἐνδυμα καὶ ἔχουσι τὴν ὄψιν εὐγενεὺς.

Τὰ ξενοδοχεῖα εἶναι τρισμύγιστα πλάτια, πολυτελέστατα διεσκευασμένα καὶ τὸ ὑπηρετικὸν ἔχοντα συγκείμενον ἐκ συνταγμάτων Αἰθιοπῶν καὶ ἐκ ταγμάτων νέων, ὠρχίων καὶ ζωηρῶν ἐξ Ἰρλανδίας γυναικῶν, αἵτινες περιποιοῦνται τὰ δωμάτια. Κατακλύζονται δὲ ἀδιακόπως ὑπὸ ξένων, διότι μεγίστης οὔσης τῆς εὐκολίας τῶν μεταβάσεων διὰ τε τῶν σιδηροδρόμων καὶ τῶν ἀτμοπλοίων, πολυάριθμοι εἶναι καὶ οἱ ἐρχόμενοι. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ ξενοδοχεῖα τῆς Ἀμερικῆς, δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ τῆς Εὐρώπης, διότι ἔχουσι πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν εὐχαρίστησιν τῶν ξένων. Καὶ αὐτοὶ οἱ νεόνυμφοι, δίδοντες τριακοσίας πεντήκοντα δραχμὰς τὴν ἡμέραν, εὐρίσκουσι βασιλοπρεπῆ κοιτῶνα, τὸν καλούμενον *κοιτῶνα τῆς κόμης*, ἀνάπλεων μετάξης, βαλοῦδου, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ. Ἐκαστον ξενοδοχεῖον ἔχει καὶ τηλεῖγραφον, ἀνταποκρινόμενον μετὰ πρῶτων τῶν πόλεων τοῦ κράτους, καὶ φαρμακοπωλεῖον καὶ λουτρὸν καὶ ταχυδρομεῖον καὶ ἀναγνωστήριον καὶ ἀνεμοδείκτας καὶ σφαιριστήριον καὶ διαφόρων ποτῶν ἐργαστήριον καὶ πλυντήρας ὅπου, συνεργοῦντος τοῦ ἀτμοῦ, πλύνονται, στεγνώνονται, σιδερώνονται καὶ διπλώνονται ἐντὸς δύο ὥρων τὰ πανικὰ σου. Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς τὰ ἀμερικανικὰ ξενοδοχεῖα δὲν κατοικοῦσι μόνον ξένοι, ἀλλὰ καὶ ἐγγύωριοι οἰκογένειαι ἐμπόρων, αἵτινες ζῶσι διαρκῶς εἰς αὐτὰ κάλλιον ἢ ἂν εἶχον ἰδιαιτέρην οἰκίαν.

Ἐπειδὴ οἱ Ἀμερικανοὶ καταγίνονται ἀπὸ πρῶτης εἰς ὑποθέσεις, τὸ πρόγευμα ἐτοιμάζεται τὴν ἐβδόμην ὥραν· ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς ἐνδεκάτης εὐρίσκει τις νὰ προγευθῇ. Ἐνίοτε γυναῖκες, ἐρχόμεναι εἰς Νεοεβόρακον μετὰ τῶν συζύγων, τῶν ἀδελφῶν ἢ τῶν μνηστήρων, ἢ καὶ μόναι ἵνα ἐπισκεφθῶσιν αὐτὴν, καταβαίνουσι τὴν ἐβδόμην ὥραν εἰς τὸ πρόγευμα ἐστολισμέναι καὶ ἀνοικτοὺς ἔχουσι τοὺς βραχίονας. Τὸ ἄριστον γίνεται ἐντὸς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸ γεῦμα τὴν πέμπτην ὥραν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ περὶ τούτου εἶναι ἄξια περιεργείας φέρε εἰπωμεν ὀλίγα. Αἱ τράπεζαι, παρεσκευασμέναι πρὸ πολλοῦ, εἶναι ἀπείραντοι. Μυκηθμοὶ σινικῶ ὀργάνου ἀντηχοῦντες τρομεροὶ καθ' ἅπαν τὸ ξενοδοχεῖον καλοῦσι τοὺς μέλλοντας νὰ γευθῶσιν. Ὅταν δὲ καθήσῃσι πάντες, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὑπηρετῶν, γέρων καὶ ἄσχημος Αἰθίοψ, νεύει διὰ τῆς ἄκρας τοῦ κιτρίνου αὐτοῦ ὀφθαλμοῦ πρὸς τὸ σύνταγμα τῶν ἄλλων Αἰθιοπῶν, αἵτινες

(*) *Trois ans aux Etats-Unis, étude de mœurs et coutumes américaines*, par Oscar Cometaut.